

DANSK KRONIK

Kriminalstatistik 1973 og 1974

Danmarks Statistik har udsendt Kriminalstatistik 1973 og 1974 (Statistiske Meddelelser 1975:3 og 1976:3). Enkelte tal skal her fremhæves.

Antallet af afgørelser overfor skyldige mandlige straffelovsovertrædere er steget fra 17.600 til 19.700, forholdsmæssigt lidt mere end stigningen i den anmeldte kriminalitet. Andelen af påtalefrafald er ifølge denne opgørelse gået stærkt ned og andelen af bøder steget tilsvarende, medens domfældelserne udgør en nogenlunde uændret andel, ca. 55 %. Antallet af afgørelser — navnlig om bøde — overfor kvinder er steget forholdsvis mere fra 1972 til 1974, nemlig med ca. 22 %.

Indenfor domfældelserne (til højere straf end bøde) har procenten af betingede domme overfor mænd holdt sig på nogenlunde samme niveau før og efter „loven om nedkriminalisering“ af 1973: 45,9 % i 1972, 43,4 % i 1973 og 46,7 % i 1974 (sml. herved NTfK 1974 p. 278). Trods den væsentligt øgede procent af betingede domme siden 1960'erne er det dog en kendsgerning, at der i årene 1971—74 nogenlunde konstant er dømt ca. 5.700 mænd årligt til ubetinget frihedsstraf for straffelovsovertrædelser (kun 1972 afviger herfra). Hertil kommer overtrædelser af færdselsloven og andre særlove. Procenten af betingede domme hos kvinderne er faldet fra o. 85 til godt 80.

Politiets årsberetning

Rigspolitietschefen har i august 1975 udsendt politiets årsberetning for 1974. De kriminalstatistiske oplysninger indeholder en mere specificeret opdeling i forbrydelsestyper end i de foregående år. Nye er således tallene for forsættligt og uagtsomt manddrab, uagtsom legemsbeskadigelse, underslæb, bedrageri og mandatsvig. Ny er også en fordeling af afhørte sigtede på de enkelte alderstrin: under 13 år, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19 år samt mindst 20 år. Der er dog ikke foretaget sammentællinger vedrørende disse aldersgrupper, da tal mangler fra nogle politikredse.

Den samlede opgørelse af anmeldte straffelovsovertrædelser i 1974 viser tallet 325.00, hvilket er ca. 14.000 mere end i 1973.

Københavns politis opgørelse for året 1975, der vil indgå i rigspolitiets næste årsberetning, tyder på et fald i kriminaliteten efter 1974. København politi kunne nemlig notere et fald i de anmeldte lovovertrædelser fra ca. 62.000 i 1974 til 53.700 i 1975. Bag dette sluttal skjuler sig visse forskelle mht. de enkelte kriminalitetstyper. Således er faldet på næsten 25 % fsv. angår indbrud i erhvervs virksomheder (det samme gælder tyveri og brugstyveri af motorkrøtøjer), medens indbrud i beboelsesejendomme er steget med 28 %.

En specifikation vedrørende unge sigtede viser et uændret tal for 15—17-årige, men betydelige fald for personer under 15 år og navnlig

for 18—19-årige. Disse tal fra København er taget fra politidirektørens nyårsopgørelse, der er meddelt til pressen.

Anklagemyndighedens årsberetning 1974

Rigsadvokaten har i 1975 udsendt „Anklagemyndighedens årsberetning 1974“ (120 sider). Den er ligesom forgængeren af interesse ved at bringe en række statistiske og kasuistiske oplysninger vedrørende afgørelser i straffesager. Beretningens hovedafsnit hedder „Området for betinget dom“ og er skrevet af vicesstatsadvokat Niels Holm og rigsadvokat Per Lindegaard. Grundlaget for redegørelsen er en gennemgang af domsudskrifter vedrørende godt 1.000 betingede domme i sager mod mandlige lovovertrædere, afgjort i oktober kvartal 1973. Materialet er inddelt og kommenteret efter forbrydelsestyper; kun 74 domme angik andet end berigelsesforbrydelser. I et tillæg hertil omtales 61 sager fra samme periode, i hvilke der er idømt ubetinget straf, skønt sagerne har angået værdier på under 1.000 kr. De samme forfattere gør også rede for resultatet af en undersøgelse af orlovs- og undvigelseskriminalitet.

Ændrede regler om tilregnelighed

Ved lov nr. 320 af 13. juni 1973 skete der en del ændringer i straffelovens regler om psykisk afvigende lovovertrædere og andre kriminelle særgrupper. Hovedpunktet i denne reform var en afskaffelse af de fleste tidsubestemte retsfølger: ungdomsfængsel, arbejdsanstalt mv. Herom henvises til NTfK 1973 p. 301 f. Ændringerne byggede på forslag fremsat i straffelovrådets betænkning om de strafferetlige særforanstaltninger (Bet. nr. 667, 1972).

Denne betænkning og det derefter fremsatte lovforslag omfattede imidlertid også spørgsmål som ikke blev færdigbehandlet i folketinget i 1973, navnlig ændring af reglerne i strfl §§ 16—18. Efter at nyt lovforslag har været fremsat er der nu ved lov nr. 268 af 26. juni 1975 sket en revision af de nævnte bestemmelser. I konsekvens heraf er der også sket ændringer i lovens §§ 68 ff., som handler om retsfølger overfor sindssyge m. fl. og som blev revideret i 1973. Nogle af disse paragraffer har fået nye numre.

Straffelovens § 16 har nu fået følgende affattelse:

Stk. 1. Personer, der på gerningstiden var utilregnelige på grund af sindssygdom eller tilstande, der må ligestilles hermed, eller åndssvaghed i højere grad, straffes ikke. Befandt gerningsmanden sig som følge af indtagelse af alkohol eller andre rusmidler forbigående i en tilstand af sindssygdom eller i en tilstand, der må ligestilles hermed, kan straf dog pålægges, når særlige omstændigheder taler derfor.

Stk. 2. Personer, der befandt sig i en tilstand af åndssvaghed i lettere grad eller i en tilstand, som ganske må ligestilles med

åndssvaghed, straffes ikke, medmindre særlige omstændigheder taler for at pålægge straf.

Denne formulering rummer ikke væsentlige reelle ændringer i forhold til den, der havde været gældende siden 1933. Man har således bevaret den regel at personer der var sindssyge på gerningstiden ikke uden videre er straffri, men kun hvis de af retten findes at have været „utilregnelige“. I samme forbindelse nævner loven stadig tilstande der må ligestilles med sindssygdом samt åndssvaghed i højere grad. Nyt er det at åndssvaghed i lettere grad og tilstande som ganske må ligestilles hermed udtrykkeligt er nævnt i § 16, stk. 2. Disse tilstande har hidtil været omfattet af den nu ophævede regel i § 17 (se herom ndf.), men det må påregnes at den udtrykkelige formulering af en bestemmelse om lettere åndssvage personer ikke medfører nogen reel ændring af den strafferetlige bedømmelse af disse tilstande.

Ny er også formuleringen af bestemmelsen i § 16, stk. 1, 2. pkt. om personer der som følge af indtagelse af alkohol eller andre rusmidler forbigående har befundet sig i en tilstand af sindssygdом eller i en tilstand der må ligestilles hermed. Denne bestemmelse træder i stedet for den hidtil gældende § 18, der omhandlede rustilstande i en noget utilfredsstillende formulering. En ændring i loven har været nærliggende bl. a. af den grund, at der i den retslægelige praxis har været en klar tendens i retning af at henføre patologisk alkoholrus og LSD-tilstande under begrebet sindssygdом. Disse tilstande har nu fået deres naturlige placering i forbindelse med lovens hovedregel om sindssygdом.

Den hidtil gældende bestemmelse i § 17 er nu ophævet. Den handlede om personer der ved den straffbare handlings foretagelse befandt sig i „en ved mangelfuld udvikling, svækkelse eller forstyrrelse af sjælsevnerne, herunder seksuel abnormitet, betinget varigere tilstand“. De vigtigste tilstande der er henført under denne bestemmelse har været åndssvaghed i lettere grad og karakterafvigelse (psykopati). Om åndssvaghed henvises nu til den foran omtalte nye bestemmelse i § 16, stk. 2. Og hvad angår karakterafvigelse havde § 17 allerede ved lovændringen af 1973 mistet sin praktiske betydning, fordi den særlige foranstaltning der bestod i tidsubestemt forvaring dengang blev ophævet. I overensstemmelse med straffelovrådets forslag har man imidlertid ment at der stadig kan forekomme tilfælde hvor strafrihed og særbehandling bør komme i betragtning overfor psykisk afvigende personer udenfor området af § 16. En med § 17, stk. 1, beslægtet regel er derfor opretholdt men flyttet til straffelovens § 69, hvor den følger umiddelbart efter bestemmelsen om retsfølger overfor § 16-personer. Denne nye § 69 har følgende ordlyd:

Stk. 1. Befandt gerningsmanden sig ved den straffbare handlings foretagelse i en tilstand, der var betinget af mangelfuld udvikling, svækkelse eller forstyrrelse af de psykiske funktioner,

og som ikke er af den i § 16 nævnte beskaffenhed, kan retten, såfremt det findes formålstjenligt, i stedet for at idømme straf træffe bestemmelse om foranstaltninger som nævnt i § 68, 2. pkt.

Stk. 2. Medfører en afgørelse efter stk. 1, at den dømte skal anbringes i institution, eller giver afgørelsen mulighed herfor, fastsættes ved dommen en længstetid for opholdet, der i almindelighed ikke kan overstige 1 år. Under særlige omstændigheder kan retten efter anmodning fra anklagemyndigheden ved kendelse fastsætte en ny længstetid.

Nye regler om økonomisk kriminalitet.

Ved lov nr. 250 af 12. juni 1975 er der sket nogle ændringer i straffelovens bestemmelser om formueforbrydelser. § 282 om åger har fået en ny affattelse, og der er indføjet tre nye paragraffer i kap. 29. Ændringerne har deres baggrund i en diskussion om økonomisk kriminalitet der har stået på i et par år, se herved NTfK 1973 p. 308, hvor det bl. a. blev nævnt at der i 1973 blev oprettet en statsadvokatur og en politiafdeling for særlig økonomisk kriminalitet.

Den faglige og politiske diskussion har drejet sig om det spørgsmål hvorvidt de gældende straffebestemmelser kunne antages at være tilstrækkelige med henblik på bekæmpelse af nyere former for skadelig økonomisk virksomhed. Nogle typer af sådan virksomhed var beskrevet af statsadvokat H. Grell i en til justitsministeriet afgivet beretning om nogle større efterforskede sager, særlig om omsætning eller belåning af fast ejendom, overtagelse af aktieselskaber, finansiering, rentevilkår etc. Det var også statsadvokat Grell der først gav udtryk for et ønske om at få gennemført en generelt affattet straffebestemmelse om skadelig økonomisk virksomhed. Straffelovrådet pegede i to til justitsministeriet afgivne udtalelser på de principielle betæneligheder ved straffebestemmelser som ikke i tilstrækkelig grad opfyldte kravene til tydelighed i gerningsbeskrivelsen, — bestemmelser som i betydelig grad ville overlade anklagemyndighed og domstole at drage grænserne mellem strafbare og straffri handlemåder i økonomiske anliggender. Straffelovrådet formulerede nogle udkast til bestemmelser der ganske vist ikke var uden betæneligheder men dog måtte foretrakkes frem for en generel straffebestemmelse, fordi det her drejede sig om en mere begrænset nykriminalisering og om en noget mere specifik angivelse af de strafbare handlinger. Disse udkast har i det væsentlige dannet grundlag for de af folketingets vedtagne ændringer, efter at folketingets retsudvalg udførligt havde drøftet de to forskellige retningslinier for en nykriminalisering. Straffelovrådet havde iøvrigt også peget på at civilretlige ændringer på forskellige områder kunne være mere effektive midler til bekæmpelse af skadelig økonomisk virksomhed end nye strafferetlige regler. Visse civilretlige lovændringer er da også blevet gennemført. Der er bl. a. sket ændringer i aftalelovens regler om ugyldighed.

Den første af de nye regler i strfl. er § 300 a, der er en udvidelse af bedrageribestemmelsen i § 279, omfattende nogle svigsforhold ved hvilke der forsætligt eller groft uagtsomt tilføjes nogen et betydeligt formuetab. § 300 a har følgende ordlyd:

Med bøde, hæfte eller fængsel indtil 6 måneder straffes den, som, uden at betingelserne for at anvende § 279 foreligger, på retsstridig måde forsætligt eller groft uagtsomt bevirker, at en person, der befinder sig i en vildfarelse, af denne grund bestemmes til en handling eller undladelse, og derved påfører ham eller nogen, for hvem handlingen eller undladelsen bliver afgørende, et betydeligt formuetab.

Denne bestemmelse vil formentlig give øgede muligheder for at ramme nogle forhold, hvor man i praxis har stået overfor vanskeligheder ved at bevise forsæt til vildledning og/eller til påførelse af formuetab.

Andre gerningstyper har navnlig givet anledning til at spørge om ikke de hidtil gældende bestemmelser om åger har haft et for snævert indhold. Strfl. § 282 om åger har næsten ikke haft nogen anvendelse i retspraxis. Nu er bestemmelsen blevet noget omformuleret:

For åger straffes den, som udnytter en andens betydelige økonomiske eller personlige vanskeligheder, manglende indsigt, letsind eller et bestående afhængighedsforhold til i et aftaleforhold at opnå eller betinge en ydelse, der står i væsentligt misforhold til modydelsen, eller som der ikke skal ydes vederlag for.

En yderligere kriminalisering af udnyttelse er imidlertid sket ved indførelse af følgende bestemmelse i § 300 b:

Med bøde, hæfte eller fængsel indtil 6 måneder straffes den, som, uden at betingelserne for at anvende § 282 foreligger, ved indgåelse af en aftale på utilbørlig måde benytter sig af modpartens økonomiske vanskeligheder eller i øvrigt af dennes underlegne stilling.

De former for skadelig økonomisk adfærd som har været i søgelyset er ofte blevet betegnet som „bagmandskriminalitet“. Man har herved sigtet til det træk som præger mange økonomiske transaktioner at en person eller en virksomhed er den egentlige drivende kraft og opnår profit gennem handlinger der iværksættes af andre, men uden beviseligt selv at kunne anses som medansvarlig i disse handlinger. Man har derfor antaget at der var trang til at ramme personer om hvem det kun kan bevises at de har draget fordel af andres strafbare handlinger. Dette er baggrunden for udformningen af den sidste af de nye bestemmelser, strfl. §300 c:

Med bøde, hæfte eller fængsel indtil 6 måneder straffes den, som overdrager et krav, der hidrører fra en andens handling af

den i § 282, § 300 a eller § 300 b nævnte beskaffenhed, eller som gør et sådant krav gældende, såfremt han ved erhvervelsen af kravet kendte eller udviste grov uagtsomhed med hensyn til dets beskaffenhed. På samme måde straffes den, som i øvrigt forsætligt eller groft uagtsomt drager utilbørlig fordel af en andens handling af den i § 282, § 300 a eller § 300 b nævnte beskaffenhed.

En del fortolkningsbidrag til de nye bestemmelser findes i straffelovrådets udtalelse af 14. januar 1974 og i bemærkningerne til justitsministerens lovforslag

Aldersgrænser for kønsligt forhold

Der har i de senere år flere gange foreligget lovforslag om nedsættelse af straffelovens aldersgrænser for sexuelle forhold. Forslagene er bortfaldet som følge af folketingsvalg. I 1974 anmodede justitsministeriet straffelovrådet om en udtalelse om aldersgrænserne. Denne udtalelse forelå i foråret 1975 (bet. nr. 747, 1975) og gik ud på at straffelovrådet kunne anbefale en nedsættelse af grænsen for heterosexuelt forhold fra 15 til 14 år, ligesom man ikke fandt afgørende betænkeligheder ved en nedsættelse af grænsen for homoseksuelt forhold fra 18 til 14 år. Regeringen har ikke derefter genfremsat sit tidligere forslag om en sådan fælles grænse ved 14 år. I stedet kom der i efteråret 1975 fra Socialistisk Folkeparti et forslag om at nedsætte grænsen for homoseksuelt forhold til 15 år. Dette forslag samlede sig altså om den lovændring som der på forhånd kunne ventes at være størst politisk tilslutning til, nemlig en delvis afkriminalisering af homoseksuelt forhold til unge og samtidig fjernelse af en strafferetlig forskelsbehandling. Dette forslag er nu vedtaget ved lov nr. 195 af 28. april 1976. Straffelovens § 225, stk. 2, om 18 års grænsen er ophævet, og stk. 1 har fået følgende ordlyd: „Med fængsel indtil 6 år straffes den, som har kønslig omgængelse med en person af samme køn under omstændigheder, der svarer til de i §§ 216—220 og 222—223 angivne“. Af størst praktisk betydning er her henvisningen til § 222, der i stk. 1 har samme strafmaximum, 6 års fængsel, for samleje med et barn under 15 år. For de andre bestemmelsers vedkommende medfører den fælles strafferamme i § 225 visse afvigelser fra de mere differentierede rammer for heterosexuelle forhold som voldtægt, forførelse mv.

Andre ændringer i straffeloven

Lov nr. 268 af 26. juni 1975, som bragte de foran refererede ændringer i reglerne om tilregnelighed og særforanstaltninger, omfattede også enkelte andre, mere spredte ændringer i straffeloven. Der er gjort nogle tilføjelser til §§ 8 og 10 a vedrørende danske domstoles jurisdiktionskompetence. I § 158 om falsk forklaring er tilføjet bestemmelser om forklaring afgivet for udenlandsk ret og for de euro-

pæiske fællesskabers domstol. I § 191 er strafmaximum for den grove narkotikakriminalitet forhøjet fra 6 til 10 års fængsel i tilfælde hvor overdragelse af stoffer har angået „en betydelig mængde særlig farligt eller skadeligt stof“, eller hvor overdragelsen af et sådant stof iøvrigt har haft „en særlig farlig karakter“.

I forbindelse med ændringer i konkursloven er straffelovens § 301 ophævet ved lov nr. 266 af 26. juni 1975. Bestemmelsen foreskrev strafansvar for „den, som forsætligt eller uagtsomt undlader at efterkomme en ham påhvilende pligt til at erklære sig eller et selskab, for hvis ledelse han har ansvaret, fallit“.

Kriminalforsorgens planlægningsudvalg

Justitsministeriet nedsatte i august 1973 et udvalg med den opgave at overveje en udbygning af forsorgsarbejdet for kriminalforsorgens klienter (se NTfK 1973 p. 306). Udvalget, der siden februar 1974 har haft fængselsinspektør, lic. jur. Ole Ingstrup som formand, har i november 1975 afgivet en fyldig betænkning under titlen „Kriminalforsorg — socialforsorg“ (Bet. nr. 752, 1975). Betænkningen falder i tre dele. Bind I er på 230 sider og indeholder udvalgets synspunkter og forslag. Bind II, ligeledes på 230 sider, er en materialesamling der vidner om det indgående forberedende arbejde i sekretariat og arbejdsgrupper som har kendetegnet udvalgets virksomhed. Tilsammen indeholder disse to dele et stort materiale til beskrivelse af kriminalforsorgens nuværende struktur og arbejdsmåder. Endelig giver bind III en sammenfatning af resultaterne.

Udvalget har måttet arbejde ud fra den forudsætning at der ikke kan regnes med muligheder for nogen betydelig udvidelse af de bevillingsmæssige rammer. Interessen har derfor samlet sig om en mere hensigtsmæssig udnyttelse af de forhåndenværende ressourcer. Udvalget mener at der selv på dette grundlag kan opnås væsentlige fremskridt. En stor del af forslagene bygger på fire almindelige principper. 1) Kriminalforsorgens tilbud om bistand bør ydes klienterne på det tidligst mulige tidspunkt („tidligprincippet“). Specielt hvis tvangselementet bag forsorgen fjernes eller trænges i baggrunden (se ndf.) vil det være muligt at yde større hjælp allerede under arrestophold. 2) Man understreger betydningen af den geografiske kontakt mellem den indsatte og hans hjem, mellem klienten og forsorgen og mellem klienten og det almindelige sociale system („nærhedsprincippet“). Heraf drages forskellige slutninger bl. a. med hensyn til de domfældtes fordeling på anstalterne og den geografiske placering af kriminalforsorgens afdelinger. 3) I forsorgsarbejde bør kontaktbrud mest muligt undgås („kontinuitetsprincippet“). 4) Der er brug for nye og bedre samarbejdsformer mellem forskellige instanser indenfor kriminalforsorgen og mellem denne forsorg og det almindelige sociale bistandssystem („koordineringsprincippet“).

Udvalget går ind for en ophævelse af den nugældende strafsanktionering af overtrædelser af tillægsvilkår i betingede domme og i resolutioner om prøveløsladelse, benådning eller påtalefrafald. Det som i dag er et vilkår for strafudsættelsen vil efter forslaget i renere form være et tilbud om bistand, og samtidig vil tilsynsmyndighedens kontrollerende funktion i relation til klientens adfærd i tilsynstiden ophøre. I spørgsmålet om vilkår og strafsanktionering har enkelte medlemmer af udvalget givet udtryk for en afvigende mening, bl. a. fordi de frygter at flertallets forslag kan virke bremsende på anvendelsen af betinget dom.

I næste nummer af NTfK bringes et foredrag om betænkningen som Ole Ingstrup har holdt på Dansk Kriminalistforenings årsmøde 1975.

Alternativer til frihedsstraf

Justitsministeriet har i september 1975 nedsat en arbejdsgruppe vedrørende alternativer til frihedsstraf. Arbejdsgruppen består af fuldmægtig Michael Lunn, justitsministeriet, fuldmægtig William Rentzmann, justitsministeriet, direktoratet for kriminalforsorgen, sekretariatschef Lars Ove Rand Jensen, det kriminalpræventive råd, og statsadvokatfuldmægtig Inge Wilsbech Andersen som repræsentant for anklagemyndigheden.

Arbejdsgruppen har til opgave at pege på foranstaltninger der vil være egnede til at videreføre den udvikling i retning af en øget anvendelse af ikke-frihedsberøvende sanktioner, der var tilsigtet ved lov nr. 319 af 13. juni 1973 om ændringer i straffeloven. Arbejdsgruppen skal navnlig gennemgå de foreliggende oplysninger om anvendelsen af nye strafferetlige sanktioner i andre lande og overveje sådanne sanktioners anvendelighed i Danmark. I kommissoriet for arbejdsgruppen peges bl. a. på ønskeligheden af at søge vurderet hvilke ændringer i reaktionsmønsteret der vil være nødvendige, hvis man vil reducere det fremtidige belæg af frihedsberøvede personer til eksempelvis 2.000, 2.500 eller 3.000 personer.

Erstatning til forbrydelsers ofre

Efter forudgående drøftelser i folketinget og dettes retsudvalg nedsatte justitsministeriet i 1974 et udvalg der skulle overveje mulighederne for at udforme regler om erstatning fra det offentliges side til ofre for forbrydelser. Udvalget, der har haft højesteretsdommer Henrik Urne som formand, har afsluttet sit arbejde med afgivelsen af Betænkning om erstatning fra staten til ofre for forbrydelser (Bet. nr. 751, 1975). Betænkningen indeholder to hovedforslag. Det første angår personskade. Efter dette forslag skal staten kunne yde erstatning og godtgørelse for personskade der forvoldes ved overtrædelse af borgerlig straffelov. En sådan fakultativ regel skal også kunne anvendes med hensyn til erstatning for skade på tøj og andre sædvan-

lige brugsgenstande som skadelidte havde på sig, da personskaden blev forvoldt. Det er en betingelse at skaden er forvoldt ved en overtrædelse begået i den danske stat, men der skal dog være mulighed for i særlige tilfælde at fravige denne betingelse, hvis skadelidte har bopæl i Danmark eller har dansk indfødsret. Ved skadelidtes død kan der ydes erstatning for tab af forsørger. Den anden hovedbestemmelse i forslaget angår tingsskade. Her skal der ligeledes gælde en fakultativ erstatningsregel med hensyn til skade forvoldt ved en overtrædelse af straffeloven, men begrænset til tilfælde, hvor skaden er forvoldt af en person der er tvangsanbragt på institution under kriminalforsorgen, er anholdt eller varetægtsfængslet eller på visse andre måder undergivet institutionsanbringelse, fx. i døgninstitution for børn og unge efter loven om social bistand eller i hospital m. v. i henhold til reglerne om sindssyge personers hospitalsophold. Hertil knytter sig nogle supplerende regler bl. a. om erstatning for skade forvoldt af personer der har frivilligt ophold på institution under kriminalforsorgen, samt om skade forvoldt af personer i familiepleje. Der har ikke i udvalget været enighed om hvorvidt privat livs-, ulykkes- eller sygeforsikring skal bevirke udelukkelse eller reduktion af erstatning. Om forslagene i betænkningen skal iøvrigt blot tilføjes at afgørelser om erstatning skal træffes af et af justitsministeren nedsat nævn bestående af tre personer.

Betænkning om Socialforskningsinstituttet

Socialforskningsinstituttet blev oprettet ved lov nr. 101 af 18. april 1958. Det er en selvstændig statslig institution, der hører under socialministeriets fagområde, og dets opgave er ifølge lovens § 1, stk. 2, „på grundlag af de af socialforskningen omfattede videnskaber at foretage, fremme og samordne undersøgelser og forsøgsarbejder til belysning af sociale forhold, herunder af den sociale forsikring og forsorg, af arbejdslivet samt af de sociale sider af familie- og ungdomsspørgsmål og bolig- og sundhedsspørgsmål“. Instituttet bestyres af et forskningsråd og en direktør. Dets direktør har siden oprettelsen været Henning Friis. I forskellige skriftserier er der gennem årene fremkommet en lang række publikationer om undersøgelser indenfor de foran angivne områder. I 1972 nedsatte socialministeriet et udvalg til overvejelse af om der var anledning til at foretage ændringer i lovens bestemmelser. Dette udvalg har nu afgivet sin Betænkning vedrørende socialforskningsinstituttets fremtidige virksomhed (Bet. nr. 754, 1975). Der stilles ikke mange ændringsforslag. For læsere af betænkningen vil interessen navnlig knytte sig til de redegørelser der er givet for instituttets forskningsområde, arbejdsopgaver og arbejdsformer, personale- og budgetforhold m. v. Der foreslås en ændring af forskningsrådets sammensætning, bl. a. således at forskerrepræsentanter i rådet fremtidig udpeges af tre af de statslige forskningsråd (det samfunds-

videnskabelige, det lægevidenskabelige og det humanistiske). Foruden forskerne vil der efter forslaget fortsat være repræsentanter for de administrationsgrene der har størst interesse i instituttets undersøgelser. Endvidere foreslås det at der under instituttets forskningsråd nedsættes et udvalg vedrørende kommunerne. Dette udvalg skal have en repræsentant i rådet.

Dansk Forsorgsselskab 1951—1976

Den 1. april 1973 overgik den frie kriminalforsorg og virksomheden mht. personundersøgelser fra Dansk Forsorgsselskab til staten. Selskabet besluttede at fortsætte sin virksomhed indenfor ændrede og mere begrænsede rammer, idet man gennem indsamlede midler ville virke for at bistå personer der er kommet i konflikt med straffeloven, bl. a. ved ydelse af økonomisk hjælp. Selskabet har i 1975 udbetalt ca. 65.000 kr. som direkte økonomisk hjælp.

Dansk Forsorgsselskab har i 1976 bestået i 25 år. Det blev oprettet i 1951 ved en sammenslutning af de tidligere fængselsselskaber og foreningen Fængselshjælpen. I anledning af jubilæet har Dansk Forsorgsselskab udsendt en beretning om sin virksomhed gennem de 25 år, udarbejdet af kontorchef Jon Johnsen, der i 1973 overgik til ansættelse under Direktoratet for kriminalforsorgen, men er medlem af forsorgsselskabets bestyrelse. Selskabets nuværende formand er direktør E. Friebling. Dets adresse er Fortunstræde 1, 1065, København K.

Knud Waaben

FINSK KRÖNIKA

1. Ändrad och ny lagstiftning

Nya förordningar om verkställighet av fängelsestraff och fångvård

Den 1 juni 1975 trädde flertalet av de lagnoveller som ingick i det sk. straffverkställighetspaketet (varom närmare i Finsk krönika NTfK 3-4/1974) i kraft. Tukthusstraffet förpassades till historien samtidigt som realiserandet av lagstiftningspaketets satsning på öppen och halvöppen fångvård inleddes. Tidigare slutna anstalter omvandlades till öppna anstalter, de tidigare fångkolonierna omvandlades till arbetskolonier, och öppna avdelningar inrättades vid vissa slutna anstalter, vartill ett flertal smärre reformer ifråga om straffverkställighet realiserades.

Självklart är att ett realiserande av straffverkställighetspaketets reformer ej är möjligt utan nya förordningar, reglementen och andra författningar av lägre grad. I medlet av juni gavs sålunda en ny Fångvårdsförordning, som innehåller närmare föreskrifter beträffande avtjänande av fängelsestraff och förvandlingsstraff för böter. Samtidigt gavs även en ny förordning om verkställighet av fängelsestraff, vartill vissa andra förordningar som rör straffverkställighet och fångvård förändrades. Samtliga dessa trädde i kraft den 1 juli 1975.

Komplettering av stadgandet om misshandel

I senaste finska krönika (NTFK 3-4/1974) berättades att regeringen avlåtit en proposition till riksdagen med förslag till ändring av stadgandet om misshandel så att även den som hotfullt antastar person, som med beaktande av omständigheterna är värnlös skall dömas såsom för misshandel är stadgat. Propositionen ledde till en komplettering av gällande stadganden om misshandel i SL 21:5, så att till detta lagrum fogades ett nytt moment. I detta stadgas att „den som utan att förorsaka kroppsskada eller sjukdom misshandlar person, som på grund av ålder eller invaliditet eller av annan därmed jämförbar orsak eller annars med hänsyn till förhållandena är värnlös, på sådant sätt att denne har grundad orsak frukta att hans liv eller hälsa allvarligt hotas, skall dömas“ för misshandel. Lagrummet, som innebar en tydlig skärpning av tidigare gällande rätt, har veterligen ej ännu tillämpats i praktiken.

Skyldighet att använda bilbälte och skyddshjälm

Efter en tidvis synnerligen hetsig debatt, godkände riksdagen på våren 1975 ett lagförslag om skyldighet för förare av personbil och över femtonårig passagerare i framsätet på personbil att använda monterat bilbälte, samt motsvarande skyldighet för motoreykelförare och -passagerare att under färd använda skyddshjälm. Stadgandet fogades som en ny paragraf (4a §) till lagen om vägtrafik, och i stadgandet inkluderades även en straffbestämmelse: den som underlåter att på stadgat sätt använda bilbälte eller skyddshjälm, och trots uttrycklig uppmaning av polis, som övervakar trafiken, ej genast samtycker till att fullgöra denna skyldighet, dömes till straff enligt vägtrafiklagens blancostadgande, varvid straffhotet utgörs av böter eller fängelse i högst tre månader.

Komplettering av straffstadgandena i alkohollagen

Den ökade konsumtionen av alkohol har gett de finska myndigheterna anledning till oro. Den totala konsumtionen av alkohol förvandlad till absolut alkohol, som år 1962 var 2,21 liter per innevånare, hade drygt tio år senare, år 1973, ökat till 5,60 liter per innevånare. Samtidigt har också antalet brott mot alkohollagstiftningen ökat, så att de enligt polisstatistiken år 1973 utgjorde dryga 15.000, av vilka de flesta utgjordes av olovlig försäljning av alkoholhaltigt ämne, samt intagande av alkoholhaltigt ämne på allmän plats.

Den största oron har dock den ökade hembränningen gett upphov till. Ännu för tio år sedan var hembränning så gott som uteslutande förbehållet befolkningen på landsbygden och de stora skogarna, där skrymmande hembränningsapparatur var lätt att dölja. Under senare år har apparaturen undergått betydande teknisk utveckling, blivit

lätt att sköta också för personer utan tidigare insikter, och framför allt, lätt att få tag i och lätt att placera också i ett litet våningskök eller -badrum. Då hugade hembrännare därtill i bokhandlarna haft tillgång till handböcker i hembränning, ofta av norskt ursprung, har puttrande hembränningsapparaturl funnit vägen till allt flere stads-våningar.

Denna utveckling föranledde regeringen att ta initiativ till lagstiftningsåtgärder, som på sensommaren 1975 ledde till vissa ändringar i gällande alkohollag. Ändringarna inbegriper även vissa ändringar i lagens straffrättsliga stadganden. Stadgandet om olovligt innehav av alkoholdryck har preciserats så att härvid görs skillnad mellan olovligt innehav av alkoholdryck, olovligt innehav av sprit, och överträdelse innefattande olovligt innehav av alkoholdryck. Straffhotet varierar från böter till högst två år fängelse.

För att stävja hembränningen har det gamla stadgandet om olovlig tillverkning av alkoholhaltigt ämne kompletterats, så att såväl främjande av olovlig framställning av alkoholhaltigt ämne, i form av salubjudande av nödiga tillbehör och råmaterial, som innehav av utrustning för framställande av alkoholhaltigt ämne, straffbelagts. Helt nytt är stadgandet om förledande till framställning av alkoholhaltigt ämne, där straffhot (böter eller fängelse i högst ett år) utsatts bl. a. för den som genom att göra reklam för, eller eljest för allmänheten förevisa eller skylta med utrustning, som lämpar sig för framställning av alkoholdryck, liksom även den som genom att göra reklam för, sälja eller sprida tryckalster, som ger handledning i framställning av alkoholdryck, uppmanar till, handleder i eller förleder till olovlig framställning av alkoholdryck.

2. Regeringspropositioner till riksdagen

Höstens riksdagsval och valdebattens kriminalpolitiska inslag har uppenbart aktiverat regeringen till lagstiftningsåtgärder i flere straffrättsliga frågor. I slutet på oktober avlät den sålunda till riksdagen en proposition om ändring av vissa stadganden rörande ådömande av böter, en proposition om komplettering av strafflagen med stadganden rörande trafikfylleri, samt en proposition med förslag till förnyade stadganden om villkorligt straff, och i november var propositioner innehållande förslag till lag om upprätthållande av ordning i kollektivtrafik, förslag till lag om eggvapen, förslag till nya stadganden om straffmätning och förslag om förnyade stadganden om villkorlig frihet i turen. Samtliga propositioner innehåller relativt väsentliga ändringar i gällande rätt.

Förslaget till ändring av vissa stadganden rörande *ådömande av böter* gäller främst reglerna om fastställande av dagsbotens storlek. I Finland har dagsbotssystemet tillämpats sedan år 1921; för tillfället

är dagsböternas antal bundna till minst 1 dagsbot och högst 120. Detta system och dessa gränser önskar man i detta skede ej dessmera ändra, även om man — för att styra straffpraxis vid viss brott mot en strängare tillämpning — föreslår möjlighet att i lag stipulera visst särskilt minimum.

Däremot önskar man i regeringspropositionen ändra — och därigenom skärpa — stadgandena om fastställande av dagsbotens belopp: dagsbot skall fastställas i helt antal mark till belopp, som vid tiden för domen med hänsyn till den bötfälldes betalningsförmåga bör anses skäligt. Och som skäligt skall enligt förslaget vanligen anses ett dagsbotsbelopp som svarar mot 40 procent av den bötfälldes genomsnittliga bruttodagsinkomst. I praxis har dagsboten hittills varit c. en tredje del av den bötfälldes nettodagsinkomst; genom att nu höja på botens storlek, tänker sig regeringen att man av bötesstraffet erhåller ett realistiskt alternativ till frihetsstraff för all flere brott.

Det på förhand mest omdebatterade av regeringens förslag är förslaget till lag om komplettering av strafflagen med stadganden om *trafikfylleri*. I gällande lagstiftning ingår stadganden om trafikfylleri i skilda lager, det viktigaste, det om rattfylleri, i lagen om vägtrafik, likaså det om annat vägtrafikfylleri; övriga stadganden finns i luftfartslagen (om framförande av luftfartyg såsom onykter) samt i sjölagen och lagen om båttrafik (fylleri i sjöfart). Inget av stadgandena innehåller någon fällande blodpromillegräns.

Avsikten är nu att förenhetliga alla dessa stadganden och samla de viktigaste av dem i ett kapitel i strafflagen. Ett lämpligt tomrum finns också i denna, då 23. kap. blivit tomt sedan stadgandena om envig upphävdes år 1969.

Enligt regeringens förslag skall straffhot utsättas för åtta former av trafikfylleri, nämligen rattfylleri, grovt rattfylleri, körning under påverkan av rusmedel, trafikfylleri i spårbunden trafik, fylleri i lufttrafik, fylleri i sjötrafik, trafikfylleri vid framförande av motorlöst fordon, samt, överlåtelse av fortskaffningsmedel till berusad person.

Samtidigt introduceras i Finland blodpromillegränser. Vid rattfylleri är gränsen 0,5 promille, likaså vid trafikfylleri i spårbunden trafik och fylleri i lufttrafik. Vid grovt rattfylleri liksom vid fylleri i sjötrafik är gränsen 1,5 promille, medan någon fällande gräns ej fastställts för trafikfylleri vid framförande av motorlöst fordon och naturligtvis ej heller för körning under påverkan av rusmedel. Promillegränsen är omedelbart utslagsgivande vid bestraffning för rattfylleri; i fråga om de övriga formerna av trafikfylleri där gräns utsatts, är denna antingen ett alternativ för fällande dom, eller ett komplement vid bedömningen av andra i rekvisitet nämnda straffbarhetsbetingelser.

Straffhotet varierar enligt förslaget. Det lindrigaste hotet återfinns i stadgandet om rattfylleri och i stadgandet om trafikfylleri vid fram-

förande av motorlöst fordon — det enda stadgandet som föreslås bli bibehållet utanför strafflagen, nämligen i lagen om vägtrafik — där hotet är begränsat till böter eller fängelse i högst tre månader. Det strängaste straffhotet åter utgör böter eller fängelse i högst två år och finns utsatt för grovt rattfylleri, körning under påverkan av rusmedel, trafikfylleri i spårbunden trafik, fylleri i lufttrafik och fylleri i sjötrafik.

På många håll (t. ex. Finlands Juristförbund) har man ställt sig skeptisk eller direkt kritisk till införandet av blodpromillegränser. Debattens vågor har stundom gått höga, och debattörernas blod sjudit friskt. Regeringen har i alla fall, efter många utredningar och ännu flere år, vågat göra slag i saken och tagit initiativ till att uttradera Finland ur listen på de fåtaliga stater i Europa, som hårdnackat motstått införandet av fällande blodpromillegränser.

Möjlighet att förordna ådömt *straff villkorligt* infördes i Finland genom lagen om villkorlig straffdom år 1918, vilken lag senare upprepade gånger ändrats. Nu föreslår regeringen en totalrevision.

Förutsättningarna för att ett ådömt straff skall kunna förordnas villkorligt är enligt förslaget tre: (1) att tt för ett eller flere brott dömes till fängelse i högst två år eller till böter, (2) att det allmänna intresset av att lag skall åtlydas inte kränkas av att straffet förordnas villkorligt om detta är ett fängelsestraff, eller alternativt om det är ett bötesstraff, att särskilda skäl för villkorlig dom föreligger, och (3) att tt under de tre år som närmast föregått brottet ej blivit dömd till fängelse för längre tid än ett år.

Denna huvudregel kompletteras av vissa tilläggsstadganden. Den tredje förutsättningen, d. v. s. förutsättningen om tts rena förflutna, är ej helt kategorisk, utan domstolen lämnas i detta avseende viss prövningsrätt, och kan därför om „särskilda skäl därtill föreligger“ förordna straff villkorligt även om förutsättningen ej är uppfylld. I lagen har därtill införts en principiell nyhet för det finska straffsystemet, nämligen möjligheten till dubbelsanktion: där villkorligt fängelsestraff ensamt för sig måste anses vara en otillräcklig, men ändå lämplig, påföljd för brottet, skall lagbrytaren jämte det villkorliga fängelsestraffet dömas till ovillkorligt bötesstraff, även då för brottet ej är stadgat böter.

Till villkorligt straff anknyter en prøvotid på minst ett och högst tre år. Det beviljade anståndet med verkställigheten kan förverkas genom nytt brott under denna. Förverkandet är obligatoriskt om straffet för det nya brottet är ett ovillkorligt fängelsestraff utöver ett år, eljest är förverkandet beroende av domstolens prövning. Förverkande av anstånd på grund av otillbördigt liv eller underlåtelse att erlagga påfört skadestånd, kommer enligt förslaget ej längre på fråga.

Propositionen med förslag till *lag om upprätthållande av ordning i kollektivtrafik* och förslag till *lag om eggvapen*, är produkter av den sk. Ordnings- och säkerhetskommissionens betänkande, som närmare presenterades i senaste finska krönika (NTFK 3-4/1974).

I förslaget till lag om upprätthållande av ordning i kollektivtrafik ges förare av kollektivt trafikmedel rätt dels att vägra att som passagerare medta „berusad person som på grund av sitt våldsamma eller hotfulla uppträdande eller genom att föra oljud kan förmodas sannolikt försäka störning“. Förare erhåller också rätt att avlägsna sådan passagerare eller att gripa honom, vid behov med nyttjande av „sådana maktmedel som med beaktande av passagerarens beteende och omständigheterna i övrigt kan anses försvarliga“. I lagförslaget föreslås mao. införande av en ny form av offentligrättslig nödvärnsrätt.

Lagförslaget innehåller vidare två märkliga nykriminaliseringar: den som med våld eller hot om våld hindrar eller söker hindra förare eller passagerare, som bistår föraren på dennes begäran, att utföra uppgift för upprätthållande av ordning och säkerhet i trafikmedel eller som eljest avsiktligen gör hinder åt föraren eller passagerare som bistår föraren i utförandet av sagda uppgift, skall dömas för våldsamt uppförande i trafikmedel i kollektiv trafik. Straffet är fängelse i högst ett år eller böter. Den åter som för oväsen i trafikmedel i kollektivtrafik skall dömas för orsakande av störning i trafikmedel i kollektivtrafik till böter eller fängelse i högst tre månader.

Förslaget till lag om eggvapen är riktat mot det ökade innehavet av dolkar, stiletter, knivar av annat slag, bajonetter, fjäderbatonger, knogjärn osv. Införande i landet, tillverkning och försäljning, samt innehav av nämnda vapen på allmän plats kriminaliseras i förslaget. Straffhotet föreslås bli utsatt till böter eller fängelse, i vissa fall upp till två år.

Den finska lagstiftningen har saknat ett egentligt *straffmättningsstadgande*. Däremot har det funnits en hel grupp allmänna straffnedsättningsstadganden, eller snarare allmänna straffnedsättningsgrunder (t. ex. ungdom, nedsatt tillräknelighet, försök, medhjälp etc.), samt en allmän straffskärpningsgrund, återfall.

Nu föreslår regeringen att stadgandena om återfall som straffskärpningsgrund skall upphävas och ersättas med allmänna regler om straffmätning, där återfall endast skall beaktas som en straffskärpningsgrund vid sidan av andra, och vilka även inbegriper vissa strafflindringsgrunder. De allmänna straffnedsättningsgrunderna skall fortfarande bestå, d.v.s. tillämplig latitud skall fortfarande i vissa fall härledas med beaktande av en eller flere allmänna straffnedsättningsgrunder, och först därefter skall straffet utmätas inom denna, med iakttagande av de nya straffskärpnings- och strafflindringsgrunderna.

Enligt förslaget skall straffet utmätas så att det står i ett rättvist förhållande till brottets skadlighet och farlighet, samt till den skuld

gärningsmannen ådagalagt i brottet. Vid sidan om övriga omständigheter som enligt lag inverkar på straffmätningen skall vid denna följande straffskärpnings- och strafflindringsrunder beaktas: som straffskärpningsrunder att den brottsliga verksamheten är planmässig, att brottet begåtts av medlem i en för allvarliga brott organiserad grupp, att brottet begåtts mot belöning, samt gärningsmannens tidigare brottslighet, såframt förhållandet mellan denna och det nya brottet hos gärningsmannen utvisar uppenbar likgiltighet för lagens påbud och förbud.

Strafflindringsrunder åter är betydande påtryckning, hot eller annan liknande omständighet som medverkat till brottets begående, stark mänsklig medkänsla, som lett till brottet, eller exceptionell och oförutsedd frestelse eller annan motsvarande omständighet, som varit ägnad att minska gärningsmannens förmåga att följa lagen, samt gärningsmannens strävan att av egen drift avstyra eller avlägsna verkningarna av sitt brott eller främja utredningen av detta.

Lagförslaget innehåller därtill ett stadgande för förhindrande av obilliga konsekvenser av sanktionskumulation: „Har gärningsmannen av brottet förorsakats eller åsamkas honom av domen annan följd, vilken tillsammans med det straff som utmätts med tillämpning av nämnda straffmätningsstadganden skulle leda till ett oskäligt resultat, skall denna omständighet i skälig mån beaktas vid straffmätningen“.

Lagförslaget har mottagits med föga entusiasm. Detta är förståeligt då det rör sig om en relativt stort principiell nyhet och då många av förslagspunkterna förefaller utformade utan gedigen insikt.

Propositionen med förslag till ändring av vissa stadganden om *villkorlig frigivning*, har starka drag av kristidslagstiftning. Drivkraften bakom förslaget ligger i de överfyllda finska fängelserna. Regeringen föreslår kort och gott att försättande i av prövning beroende villkorlig frihet skall vara möjlig redan då fången avtjänat tre månader av sitt straff i stället för nuvarande fyra månader, under förutsättning av att detta utgör två tredjedelar, eller i synnerliga fall, hälften av det ådömda straffet. Förslaget motiveras med att fängelsernas platsbrist genom reformen skulle underlättas, då genomsnittligen 165—190 fångplatser därigenom skulle frigöras.

3. *Fångtalet*

De överfyllda finska fängelserna ger som nämnts fortsatt anledning till oro. Under året har Finland fortsättningsvis befast sin ställning som det ledande fånglandet i Norden. Den totala fångpopulationen var sålunda i medlet på november 5 818 medan fångplatsernas antal var 4 644. Då den största fångpopulationen årligen brukar höra vintermånaderna till, kan man förmoda att fångtalet i februari-mars 1976 betydligt kan överstiga sextusen, ett tal som får också annat än fängelsecellernas galler att betänkligt svikta. Det är svårt att tro att straff-

verkställighetspaketets reformer under dessa betingelser har möjligheter att realiserar. Detta uppenbarligen även för fångarna själva, som i protest mot de rådande fängselseförhållandena denna höst ordnade den första mer omfattade strejken på många år.

4. *En kriminalpolitisk årsberättelse*

Rättspolitiska forskningsinstitutet har beslutat att årligen utge en kriminalpolitisk årsberättelse. Den första årsberättelsen, „Brottslighetssituationen 1974“, föreligger nu i en helfinsk utgåva.

Årsberättelsen innehåller en överblick av brottslighetsutvecklingen under 1970-talet, en närmare granskning av brottsligheten år 1974, en granskning av straffmätningen ifråga om vissa brott åren 1970—73, fångstatistik, och vissa uppgifter om personalen som deltagit i det kriminalpolitiska beslutsfattandet samt om i kriminalpolitisk avsikt nyttjade resurser åren 1970—74.

Klart fullödiga är avsnittet om brottslighetsutvecklingen under 1970-talet. I översikten granskas utvecklingen ifråga om våldsbrotten, stöldbrotten, vissa andra förmögenhetsbrott, rattfylleriet och ungdomsbrottsligheten — alla brottsarter som uppvisat mer eller mindre markant ökning.

Översikten ger koncisa uppgifter. Jag tar två exempel av allmän-nordiskt intresse. Ifråga om brotten mot liv konstateras att brottsnivån i Finland — med undantag för vissa kristider — hållits förhållandevis konstant och hög. Enligt statistiken över dödsorsak avlider i Finland till följd av brott mot liv flere personer än i Danmark och Norge tillsammans. I jämförelse med det nordiska medeltalet är Finlands andel den dubbla — närmare hälften av brotten mot liv i Norden sker enligt denna statistik i Finland.

Ifråga om fångtalet konstateras att Finland i början av år 1974 hade 101 fångar per 100 000 innevånare, medan Danmark hade 57, Sverige 50 och Norge 43. Orsaken sägs ligga dels i olikheter i de skilda landens domstolspraxis och strafflatituder och dels i olikheter i landets brottslighetsstruktur. I Finland nyttjar domstolarna genomsnittligen längre frihetsstraff än i de övriga nordiska länderna. År 1974 var den genomsnittliga strafftiden för dem, som intogs i straffanstalt för att avtjäna ovillkorligt frihetsstraff, knappa 6 månader. Därtill präglas det finska fångtalet av rattfylleristernas stora antal — straffen för rattfylleri är i Finland som känt internationellt sett relativt höga.

Det är att beklaga att den kriminalpolitiska årsberättelsen tom saknar ett sammandrag på svenska, så att de övriga nordiska länderna åtminstone kunde få ett koncentrat av det avvikande broderlandets brottslighet.

P. O. Träskman

NORSK KRONIKK

1. *Promillekjøring*

Den arbeidsgruppen som ble oppnevnt av Justisdepartementet i februar 1974 for å vurdere spørsmålet om endringer i promillelovgivningen m. v. har lagt fram sin innstilling, se Norges offentlige utredninger (NOU) nr. 24 for 1975. Innstillingen er delt i 6 hovedpunkter. Det første er kalt alkohol og trafikksikkerhet og omhandler blant annet emnet ulykkesrisiko ved ulike grader av alkoholpåvirkning hos motorvognførere. Det henvises til en utredning av dr. med. Olav Bø. Denne inneholder henvisning til utenlandske forskeres arbeider. Det henvises også til den danske betenkning om „Spirituspåvirkede motorførere“ av 1968 og den svenske om „Trafiknykterhetsbrott“ av 1970. Det synes på bakgrunn av det omtalte materialet klart at ulykkesrisikoen øker med stigende alkoholkonsentrasjon, og risikoen øker progressivt.

Når det gjelder promillekjøringens rolle i veitrafikkulykker, konkluderer arbeidsgruppen med, på basis av undersøkelser av offentlig norsk statistikk over veitrafikkulykker med personskaade, inkl. dødsfall for perioden 1969 til 1973, at hver femte dødsulykke og noe mer enn hver tiende ulykke med personskaade skyldes alkoholpåvirket motorvognfører. Det synes også som om disse førerne som regel er årsak til de alvorligste ulykkene.

I avsnitt II omtaler arbeidsgruppen gjeldende lovordning og praksis på området. Her omtales straffansvaret og reaksjonen inndragning av førerkortet.

Området for den straffbare promillekjøring omhandles i Vegtrafikkloven av 1965 § 22, 1. ledd som lyder:

„Ingen må føre eller forsøke å føre motorvogn når han er påvirket av alkohol (ikke edru) eller annet berusende eller bedøvende middel. Har han større alkoholkonsentrasjon i blodet enn 0.5 promille, eller en alkoholmengde i kroppen som kan føre til en så stor alkoholkonsentrasjon, regnes han i alle tilfelle for påvirket av alkohol (ikke edru) i forhold til bestemmelsene i denne lov. Villfarelse med hensyn til alkoholkonsentrasjonens størrelse fritar ikke for straff.“

Det avgjørende kriterium for straffbarhet er etter denne bestemmelse at føreren er „påvirket“ av alkohol m. m. Påvirket av alkohol vil han etter annet punktum alltid være når promillen har oversteget 0.5. I praksis gjøres fradrag for en sikkerhetsmargin på 0.14 promille, slik at ansvaret i realiteten kan sies å inntre først når promillen har oversteget 0.65. Denne faste promillegrense ble innført i den daværende motorvognlov ved lovendring av 16. juli 1936. Loven forutsetter at „påvirkning“ også kan forekomme når promillen har vært 0.5 eller lavere. I praksis er det imidlertid svært sjelden at slike saker kommer for retten.

Bestemmelsen om straffansvar ved påvirkning av „annet berusende

eller bedøvende middel“ enn alkohol, kom inn i motorvognloven ved en lovendring av 19. juni 1959. I praksis skjer det forholdsvis sjelden domfellelse på dette grunnlag. Ved samme anledning fikk man også tilføyelsen om at straffansvar kan inntre selv om promillen ikke oversteg 0.5 under kjøringen, dersom føreren på dette tidspunkt hadde en alkoholemengde i blodet som kan føre til promille over 0.5.

Ved lovendringen av 19. juni 1959 fikk motorvognloven også en bestemmelse som satte straff for såkalt „etterfølgende alkoholnyttelse“. Denne bestemmelse gikk over i vegtrafikklovens § 22 annet ledd, som har denne ordlyd:

„Fører av motorvogn må ikke nyte alkohol eller ta annet berusende eller bedøvende middel i de første seks timer etter at han er ferdig med kjøringen, når han forstår eller må forstå at det kan bli politiettersforskning på grunn av kjøringen. Dette forbudet gjelder likevel ikke etter at politiet har latt lege ta blodprøver eller har avgjort at blodprøve ikke skal tas.“

For å få fastslått om alkoholpåvirkning foreligger vil det normalt være nødvendig å ta blodprøve av motorvognføreren. Dette gis det en regel om i § 22 tredje ledd, som har denne ordlyd:

„Når det er grunn til å tro at fører av motorvogn har overtrådt bestemmelsene i første eller annet ledd, kan politiet framstille ham til undersøkelse av lege, som kan ta blodprøve eller på annen måte søke å fastslå påvirkningen. Departementet gir nærmere bestemmelser om slik legeundersøkelse og alt som står i samband med det.“

Straffebestemmelsen ved overtredelse av forbudet mot promillekjøring og etterfølgende alkoholnyttelse finnes i vegtrafikklovens § 31. Det er grunn til å sitere både første ledd, som gjelder generelt ved trafikkforseelser, og særregelen i annet ledd, som gjelder promillekjøring og etterfølgende alkoholnyttelse:

„Den som forsettlig eller uaktsomt overtrer bestemmelser gitt i eller i medhold av denne lov, straffes med bøter eller med fengsel inntil ett år, dersom forholdet ikke går inn under strengere straffebud. Overtredelse er forseelse, uansett straffens størrelse.“

Ved overtredelse av bestemmelsene i § 22 første eller annet ledd nyttes fengselsstraff, når ikke særdeles formildende omstendigheter er til stede.“

Bestemmelsen i annet ledd er av Høyesterett forstått slik at promillekjøring (og etterfølgende alkoholnyttelse) normalt skal møtes med ubetinget fengselsstraff. Bøtestraff alene skal bare ilegges ved særdeles formildende omstendigheter, og anvendes så å si ikke i praksis. Også betinget dom, eventuelt i kombinasjon med bøtestraff, jfr. straffelovens § 52 nr. 4, forutsetter ekstraordinære forhold.

I de fleste saker som angår første gangs promillekjøring alene (eventuelt med tillegg av mindre trafikkforseelser), blir straffen utmålt fra 21 dager og opp til ca. 30 dager. Hvis kjøringen har hatt skadefølger, domfelte er tidligere straffet for promillekjøring eller det foreligger

andre skjerpene omstendigheter, kan straffen bli vesentlig høyere. En nærmere redegjørelse for praksis finnes i innstillingen s. 11—12.

Reglene om inndragning av førerkort finnes i Vegtrafikklovens § 33. Det er en fakultativ adgang for politimesteren eller den han bemyndiger til å inndra for en fastsatt tid eller for alltid ved forøvelse av en straffbar handling. Bestemmelsen inneholder en særregel om inndragning av førerkort ved promillekjøring, hvor minstetiden er fastsatt til ett år. I praksis ligger tiden gjerne på to år. Er gjerningsmannen i løpet av de siste fem år tidligere straffet for promillekjøring, skal førerkortet inndras for alltid. Inndragning etter § 33 kan etter § 39 bringes inn for Justisdepartementet. I praksis har det vist seg at det skal svært meget til før departementet tar en klage til følge. I 1974 behandlet departementet 520 slike klagesaker og bare i 13 tilfelle — 2.5 % — ble det foretatt en nedsettelse av inndragningstiden.

I utredningens avsnitt IV finner vi endel faktiske opplysninger om promillekjøring og promillekjørere i Norge. I 1973 ble 6 329 domfelte for dette lovbruddet og det absolute tallet har økt siden 1950 i omtrent samme takt som antall motorkjøretøyer. I våre fengsler utgjør de promilledømte til enhver tid ca. 20 % av det totale fangebelegg. I utredningen henvises det også til endel undersøkelser om den skjulte promillekjøring, se utredningen s. 17.

På s. 17—22 finner vi endel opplysninger om promillekjørerne, personopplysninger og tall om promillens størrelse. Personopplysningene er basert på en undersøkelse foretatt av fengselsstyret og som omfatter samtlige innsatte i fengselsvesenets anstalter pr. 1. desember 1972. M. h. t. promillens størrelse har arbeidsgruppen foretatt enkelte spesialundersøkelser over innsatte i visse anstalter og blodprøveresultater fra Statens Rettstoksikologiske Institutt. Arbeidsgruppen synes å finne fram til at de registrerte promillekjørere gjennomgående skiller seg fra de ikke registrerte ved at de kjører med høyere promille, de kjører oftere med promille og de tilhører vanligvis ikke de høyere sosiale lag av befolkningen og ikke sjelden er alkoholmisbrukere. En større del av dem har vært i konflikt med politiet tidligere og forholdsvis mange har ødelagte ekteskap bak seg.

I hovedavsnitt V redegjør arbeidsgruppen bl. a. for de siste års debatt om promillekjøring i Norge. Gruppen slår fast at ingen av de reformforslag som har vært fremmet i landet her dreier seg om kriminaliseringsområdet og den ser ingen betenkeligheter ved at vi har en fast promillegrense på 0.5 %.

På basis av det vi mener å vite om promillekjøring sier arbeidsgruppen at slike lovbrudd må møtes med en „forholdsvis streng reaksjon“. Den legger hovedvekten på de almenpreventive hensyn og at den hittil utstrakte bruk av fengselsstraff også gir almenheten forståelse av at det dreier seg om en alvorlig forseelse. Dette utdypes så nærmere på s. 26—30.

Hovedsvakheten ved den gjeldene ordning i Norge er iflg. gruppens

oppfatning at man bedømmer strafferettslig temmelig likt lovovertrедelser som avviker meget i grovhet. Praksis anses som så unyantert at den strider mot prinsipper for vår straffutmåling og setter promillekjøringen i en strafferettslig særstilling.

Før arbeidsgruppen tar opp til nærmere drøftelse eventuelle endringer i reaksjonssystemet, drøfter den tiltak som kan øke oppdagelsesrisikoen ved promillekjøring (s. 32 flg.). Begrunnelsen for denne rekkefølgen er å finne i det forhold at lempinger i reaksjonene ikke kan komme på tale dersom dette skulle medføre at folks respekt for straffetruselen blir mindre og at hyppigheten av promillekjøring øker. Derfor finner den behov for å drøfte tiltak som kan oppveie et eventuelt tap i almenpreventiv virkning.

Gruppen vil øke den objektive risiko for å bli tatt slik at publikum i neste omgang opplever risikoen som større enn tidligere. Gruppen antyder at man på denne måten vil kunne få en økt almenpreventiv effekt selv om reaksjonene mykes opp. Den drøfter oppdagelsesrisikoen i forhold til sjansen for å komme ut for trafikkuhell og en ordinær trafikk kontroll.

Gruppen framhever at man også må overveie tiltak som kan gi politiet bedre muligheter for å finne fram til promillekjørere som ikke umiddelbart avslører seg i det ytre, og tar opp til inngående drøftelse spørsmålet om å innføre en adgang til bruk av utåndingsprøve (Alcotest m. v.) uavhengig av mistanke om promillekjøring. Gruppen har på dette spørsmål delt seg i to — et flertall på tre og et mindretall på ett medlem.

Flertallet foreslår innført en adgang for politiet til å ta utåndingsprøve (Alcotest el. l.) som ledd i en stikkprøvekontroll, dvs. uavhengig av konkret mistanke om promillekjøring. Det vises blant annet til at en slik ordning — som en prøve — er innført i Sverige med virkning fra 1. februar 1975. Etter forslaget skal stikkprøven kunne tas i tre typesituasjoner: 1. Når føreren med grunn mistenkes for å ha gjort seg skyldig i annen trafikkforseelse enn promillekjøring, og departementet har bestemt at overtredelsen skal kunne lede til bruk av utåndingsprøve. 2. Når føreren med eller uten egen skyld er blitt innblandet i trafikkuhell. 3. Når føreren er blitt stanset i en spesiell trafikk kontroll, hvor det på forhånd er bestemt at utåndingsprøve skal tas. Foruten i disse tilfelle skal utåndingsprøve naturligvis kunne tas ved mistanke om promillekjøring.

En nektelse av å medvirke til utåndingsprøven skal ikke være straffbar, og den vil heller ikke i første omgang lede til inndragning av førerkortet. Den motorvognfører som nekter, må imidlertid normalt finne seg i å bli tatt med til lege for blodprøvetaking.

Mindretallet sier at det må tas i betraktning om nye tiltak i promillekontrollen kan anses *nødvendige* og *nyttige* fra et politimessig synspunkt, avveid mot mulige ulemper og skadevirkninger som tiltakene kan føre med seg. Samtidig bør etter mindretallets oppfatning

eventuelle tiltak også kunne aksepteres som *rimelige* og *riktige* av et flertal av de lovlydige trafikanter som vil kunne rammes av tiltakene.

Mindretallet mener bl. a. at oppdagelsesrisikoen kan økes i betydelig grad ved en omlegning og omprioritering av politiets trafikkontroll.

Mindretallet frarår innføring av en lovfestet plikt for trafikantene til å underkaste seg utåndingsprøve uten grunn til mistanke. Mindretallet kan ikke innse at et slikt virkemiddel er nødvendig for politiet. Det er ikke kommet fram noe som tyder på at politiet har behov for bedre muligheter for å skaffe seg bevismateriale i disse sakene. Utåndingsprøve skal for øvrig ikke nyttes som bevis. De nåværende metoder ved frivillig bruk av Alcotest og blodprøvetaking ved positive utslag synes tvert om å ha virket tilfredsstillende siden ordningen ble innført i 1958, og det synes heller ikke å være grunn til å foreslå lovfestet noen plikt til å medvirke til utåndingsprøve selv når det foreligger mistanke. Problemet ligger på et helt annet plan, nemlig de særlige forhold ved promillekjøring som er antydnet ovenfor.

Mindretallet finner videre at utåndingsprøve uten mistanke vil være egnet til å vanskeliggjøre politiets arbeid, såvel ved promillekontrollen som ved trafikkontrollen ellers og rettshåndhevingen i det hele ved å kunne fremprovosere et motsetningsforhold til det lovlydige publikum. Selv om ordningen søkes regulert ved sentrale retningslinjer, vil bruk i stor utstrekning måtte bestemmes iverksatt av politimestrene og utrykningssjefen, med muligheter for ulik praksis og de uheldige konsekvenser dette vil innebære.

I forhold til trafikantene fremstår slik utåndingsprøve som et altfor drastisk virkemiddel. Det vil naturligvis kunne oppfattes som et integritetsinngrep og en mistenkeligjørelse som står i avgjort misforhold til overtredelsenens antatte omfang. At en lovlydig trafikants nektelse av å medvirke ved prøven på prinsipielt grunnlag, fordi han overhodet ikke har drukket, skal lede til at han tvangsmessig transporteres av politiet milevis for å bli tatt blodprøve av, en blodprøve som da vil gi et negativt utslag, er heller ikke egnet til å skape forståelse for ordningen. Dette vil samtidig kunne bli en betydelig belastning på politiets knappe ressurser og vil iallfall skape vansker i forhold til legestanden, sier mindretallet blant annet.

Når det gjelder endringer i reaksjonssystemet tar gruppen utgangspunkt i de forskjellige endringsforslag som er blitt framsatt i de senere år. Et av forslagene går ut på å senke minimum for frihetsstraff fra 21 dager til 7 dager, jfr. et forslag fra Riksadvokaten av 1973. Arbeidsgruppen har store betenkeligheter på dette punkt og frårar en slik endring bl. a. under henvisning til frihetsstraffens preventive effekt, ikke minst den infamerende effekt.

En annen gruppe forslag som er kommet fram er at en reaksjon i frihet, fortrinnsvis bøter, bør være den vanlige reaksjon overfor motorvognførere med en promille i intervallet 0.5—1.2. Arbeidsgruppen går inn for en slik ordning, men presiserer at grensen på 1.2 ‰ bare

skal være veiledende for reaksjonsvalget, idet andre momenter enn promillens størrelse er av betydning ved straffutmålingen, f. eks. alder, helsetilstand, tidligere straffer osv. Når det nærmere gjelder reaksjonen overfor personer med promille mellom 0.5 og 1.2 foreslår gruppen altså at det er bøttestrafen som først og fremst kommer på tale og drøfter nærmere på s. 43—46 den rolle og de problemer som er forbundet med denne straffarten.

Gruppen tar også opp spørsmålet om bruk av betinget frihetsstraff kombinert med en ubetinget bøttestraff i endel tilfelle. Den tenker særlig på personer med alkoholproblemer, og vilkåret om at domfelte skal ta opphold i kursted o.l. I denne sammenheng drøftes også bruk av personundersøkelser som et viktig instrument for å finne fram til de promillekjørere som bør gis en reaksjon med vilkår om alkoholbehandling.

Arbeidsgruppen foreslår ikke endringer i reglene om inndragelse av førerkort, men anbefaler dem nærmere behandlet i en spesialutredning. Gruppen antyder likevel at der er behov for en viss oppmyking av praksis. Man nevner bl. a. at politiet bør avstå fra *beslag* av førerkort når det utelukkende er en positiv utåndingsprøve som indikerer promillekjøring. Lovreglene hjemler fakultativ beslagleggelse, mens praksis i dag synes å være at beslag skjer nokså automatisk i slike tilfelle.

2. Kriminalomsorg i frihet

Straffelovrådet har lagt fram sin innstilling om kriminalomsorg i frihet, jfr. NOU nr. 61 for 1975. Innstillingen er ikke på alle punkter enstemmig. Uenigheten gjelder både organisatoriske spørsmål og virkninger av vilkårsbrudd, samt tvangsmessig etablering av kontakt mellom tilsynsfører og klient.

Den 1. desember 1975 holdt Kriminalistforeningen fellesmøte med Norsk Psykiatrisk Forening. Dagens emne var „alternativer til frihetsstraff“, og Straffelovrådets innstilling var et viktig grunnlag for debatten.

Straffelovrådet konstaterer at de strafferettslige prøvesituasjoner stadig har fått en bredere plass i reaksjonssystemet, både i lovverket og i rettsbruken. Kriminalomsorgen i frihet har også fått større ressurser. Rådet peker på at begrunnelsen for denne styrkingen har vært hensynet til lovbrüterens tilretteføring i samfunnet. Straffelovrådet nevner at en lang rekke undersøkelser fra forskjellige land demper den behandlingsoptimisme som har vært til stede ved at resultatene synes å vise at ut fra målsettingen om å forhindre tilbakefall betyr det lite hvilken reaksjon lovbrüterten ilegges, idet tilbakefallet blir omtrent det samme uansett.

Likevel mener rådet at de foreliggende opplysninger ikke gir grunn til å oppgi troen på at den frie kriminalomsorg kan ha en positiv betydning for lovbrüterens sosiale tilpasning, bl. a. fordi undersøkelsene refererer seg til *gjennomsnittlige* resultater og ikke utelukker at

en type reaksjon kan være bedre for en lovbryster enn en annen. Dessuten henvises det til feilkilder og bruk av mer raffinerte behandlingsteknikker m. h. t. undersøkelsens resultater. Rådet nevner at selv om man ikke kan måle nytten i minsket tilbakefall i løpet av en kortvarig periode etter at reaksjonen er utholdt, må det være grunn til å håpe „at en åpen og tillitsfull kontakt mellom klient og behandler kan danne innledningen til en modningsprosess som i et lengre perspektiv vil føre til opphør av asosiale ytringsformer“ (s. 68). I tillegg peker rådet på at kriminalomsorg i frihet er en mindre økonomisk belastning for samfunnet enn frihetsstraffen. Rådet presiserer også den frie kriminalomsorgs egenverdi som et humant tiltak med det mål for øye å bedre klientens sosiale situasjon og gi hjelp til ham og familien.

Rådet tar opp spørsmålet om det er nødvendig med en egen særskilt organisert virksomhet for arbeidet med understøttelse og kontroll av lovbrystere i strafferettslige prøvesituasjoner. Tanken kunne være å overlate arbeidet til den alminnelige sosialomsorg. Straffelovrådet er av den oppfatning at det ikke ville være hensiktsmessig å overlate den virksomhet som vernelagene i dag driver til sosialomsorgen. Den sier at det heller ikke er heldig formelt å skille kontrollfunksjonen fra hjelpeoppgaven. Rådet peker i denne forbindelse bl. a. på at en ilagt strafferettslig reaksjon kommer i tillegg til og forsterker de sosiale problemer som klientene ikke sjelden har fra før. Rådet er av den oppfatning at den alminnelige sosialomsorgs måte å hjelpe på ikke er tilstrekkelig overfor kriminalomsorgsklientelet. Det nevnes at det er fare for at viktige personlige hjelpebehov hos vernelagsklientelet ikke ville bli dekket dersom en slik overføring skjer. Rådet er av den oppfatning at det er behov for et organ som kan planlegge og koordinere hjelpetiltakene og tale lovbrysterens sak overfor myndighetene.

Rådet går inn for at den som pålegges tilsyn i forbindelse med strafferettslige prøvesituasjoner er forpliktet til å holde kontakt med vernelaget og at omsorgen kombinerer hjelpe- og kontrollfunksjonen. Et av medlemmene er uenig i dette syn, idet han mener at tvangsmessig etablering av kontakt når det gjelder hjelpe- og kontrolltiltak vil kunne føre til økte problemer. Se nærmere innstillingen s. 70 og s. 76—77.

Straffelovrådet sier at når man gjennomgår reglene for de strafferettslige prøvesituasjoner får man et inntrykk av at reglene har flere ulikheter som ikke synes velbegrunnet, og rådet finner grunn til å harmonisere dem. Lovgivningen om de strafferettslige prøvesituasjoner bør stille tilsyn på linje med særvilkårene slik at tilsyn blir en særlig betydningsfull undergruppe av disse — i motsetning til i dag hvor det er et skille som innebærer forskjellige rettsvirkninger som følge av brudd på tilsyn og på særvilkår. Tilsynstiden foreslås til ett år hvis retten ikke bestemmer annet.

Når det gjelder reglene i straffeloven om betinget dom (strl. §§ 52—54) har rådet foretatt en fullstendig systematisk og språklig revisjon.

Man har forenklet beskrivelsen av forutsetningene for å gjøre dommen betinget, bl. a. ved å sløyfe henvisningene til hensynet til individualprevensjon og almenprevensjon. Men selvsagt er det fortsatt meningen at slike hensyn skal tas med i vurderingen. Rådet foreslår også at regelen i § 52 nr. 2 om at det i visse tilfelle bare kan anvendes betinget dom når særlige grunner taler for det, oppheves. Det blir helt opp til retten å avgjøre dette etter en skjønsmessig vurdering.

Dersom domfelte „alvorlig eller gjentatt“ bryter fastsatte vilkår i den betingede dom kan forhørsretten ved dom bestemme at straff helt eller *delvis* blir å fullbyrde. Formuleringen „alvorlig og gjentatt“ er ny og innebærer i forhold til gjeldende rett en begrensning i adgangen til å fullbyrde en betinget dom. Det foreslås samtidig en regel om at tilsynsmyndighetene skal uttale seg før slik dom blir avsagt i de tilfelle lovbrøyteren har stått under tilsyn.

Rådet foreslår et nytt institutt i utkastets § 54 nr. 2. I de tilfelle domfelte ikke oppfyller de fastsatte vilkår kan forhørsretten bestemme at domfelte kan holdes i fengslig forvaring i inntil syv dager dersom dette finnes nødvendig „for å avverge nye lovbrudd og legge forholdene til rette for fortsatt kriminalomsorg i frihet“. Rådet mener at det vil være behov for slike korttidsfengsling i de tilfelle hvor en pågrepelse ikke er tilstrekkelig til at „vedkommende besinner seg“, som det heter. Rådet peker på at man gjennom fengslingen da vil kunne gi „tilsynsfører og lovbrøyter en sjanse til fruktbare samtaler. Tilsynsførerens påvirkningsmuligheter vil i denne situasjonen kunne være meget gode“ (s. 89).

Rådet peker også på at hvor en klient gjentatte ganger unndrar seg psykiatrisk behandling han er pålagt kan fengslig forvaring og den personlige kontakt mellom lovbrøyter og psykiater lede til en „oppklaring av eventuelle misforståelser og fornyet behandlingsmotivasjon hos klienten“ (s. 90). Det forutsettes at slik korttidsfengsling skal anvendes før man eventuelt fullbyrder en betinget dom — helt eller delvis — jfr. ovenfor.

Et mindretall på to medlemmer går imot forslaget om fengsling inntil syv døgn. I de tilfelle flertallet hevder at fengslig forvaring vil kunne anvendes, mener mindretallet at det er mer hensiktsmessig å benytte de muligheter for tvangsinngrep som er hjemlet i andre lover som f. eks. lov om psykisk helsevern eller lov om edruskap og edruskapsnemnder, eller gjennom avtaler med lokale behandlingsorganer som klinikker og sykehus. Mindretallet går inn for at det hjemles adgang til pågrepelse av klienter som vedvarende unndrar seg tilsyn og bryter vilkår ellers, og hvor andre forsøk på å komme i kontakt med klienten har mislykkes. Mindretallet mener at en slik frihetsberøvelse ikke skal kunne vare mer enn inntil 24 timer.

Hvis domfelte begår nye straffbare handlinger i prøvetiden, foreslår rådet endringer som innebærer at domstolene i vesentlig grad får utvidete valgmuligheter i forhold til gjeldende rett, og vil stå fritt m. h. t. til å gi samlet dom for alle handlinger eller særskilt dom for

de nye. Retten vil stå tilsvarende fritt ved såkalt etterskuddsdom, hvor domfelte i prøvetiden blir kjent skyldig i en straffbar handling som er begått før den betingede dom ble avsagt.

En annen form for prøvesituasjon er prøveløslatelsen. Rådet foreslår visse endringer her. Dersom fengselsmyndighetene i et tilfelle hvor domfelte er idømt fengsel av ett år eller mer nekter prøveløslatelse, kan denne nektelsen bringes inn for forhørsretten, og retten avgjør om prøveløslatelse skal finne sted. Dette er en ny regel. En ny regel er også at det etter forslaget blir domstolene og ikke fengselsmyndighetene som skal avgjøre om reststraff etter prøveløslatelse skal fullbyrdes p. g. a. vilkårsbrudd (tilsyn eller andre vilkår). Reglene om fengslig forvaring og fullbyrdelse nevnt ovenfor vedrørende betingede dommer får tilsvarende anvendelse for prøveløslatelse. Ved brudd på vilkår etter betinget påtaleunntatelse får de nye reglene om pågripelse og fengsling ikke tilsvarende anvendelse. Her vil det kunne bli aktuelt med gjenopptatt forfølgning (utkast til ny straffeprosesslov § 74).

Når det gjelder den nærmere ordning av organisasjonen av den frie kriminalomsorg, er det uenighet i rådet. Et flertall på fire medlemmer foreslår at den sentrale ledelse skal organiseres som en egen etat fra det organ som har den sentrale ledelse fengselsvesenet, mens mindretallet på tre mener at det bør være en sentral ledelse for hele kriminalomsorgen. Det er enighet om at det er Justisdepartementet som bør ha den sentrale ledelse. Rådet har også forslag om den lokale organisasjonsordning, se s. 123 i utredningen. Som man skjønner er rådet av den oppfatning at det offentlige fullt ut overtar ansvaret for kriminalomsorgen i frihet. Vernelagene har hittil vært en privat organisasjon med betydelig offentlig støtte og kontroll.

Straffelovrådet tar opp til drøftelse endel spørsmål av betydning for utvidelsen av den frie kriminalomsorg på det lokale plan ved f. eks. styrking av sosialtjenesten i fengslene (utredningen s. 127—129), stalling overtagelse og utbygging av hybelhjem (s. 129—130), flere administrative stillinger (s. 130) og i noen grad opprettelse av stillinger for psykolog og psykiater (s. 130).

Når det gjelder sikring i frihet kan det henvises til NOU nr. 17 for 1970 om strafferettslig utilregnelighet og strafferettslige særreaksjoner, jfr. den her omtalte utredning s. 31—33.

3. *Nytt utvalg*

Ved kgl. res. av 6. juni 1975 ble det nedsatt et utvalg til å vurdere reglene for *pågripelse* og *varetektsfengsling*. Utvalget har fått et ganske vidt mandat og kan bl. a. ta opp også endel sakbehandlingsregler, herunder 24-timersfristen for framstilling i retten, om det er grunn til å utarbeide instruks for offentlig oppnevnte forsvarere og om det er nødvendig med tiltak innen justissektoren, f. eks. innen politiet.

Hans Kristian Bjerke

SVENSK KRÖNIKA

Skydd mot avlyssning

Nya straffbestämmelser har införts i *brottsbalken* till skydd mot olovlig avlyssning med tekniska hjälpmedel.

I propositionen (1975:19) konstaterar justitieministern att möjligheterna att med hjälp av dold apparatur skaffa sig underrättelse om andras förhållanden har ökat i hög grad. Denna utveckling har väckt farhågor för missbruk på många håll i världen. I vårt land har man pekat på de risker som föreligger att avlyssningsapparater och apparater för smygfotoografering kommer i händerna på personer som vill använda dem för att utforska andras privatliv eller för att sätta sig i besittning av affärs- eller yrkeshemligheter.

Den av riksdagen antagna propositionen bygger på förslag av integritetsskyddskommittén i dess delbetänkande om skydd mot avlyssning (SOU 1970:47, se NTfK 1970 s. 358). Kommittén avgav år 1974 ett betänkande om fotoografering och integritet (SOU 1974:85 se NTfK 1974 s. 307).

En samlad lösning över hela integritetsområdet framstår visserligen som önskvärd men justitieministern anser att man bör kunna gå fram i etapper och söka åstadkomma lösningar på de områden där behovet av lagstiftningsåtgärder framstår som särskild trängande.

De nya bestämmelserna om olovlig avlyssning — vilka nära ansluter sig till den lagstiftning i ämnet som finns i Danmark och Norge — riktar sig mot avlyssning eller upptagning som sker i hemlighet och som avser tal i enrum, samtal mellan andra och förhandlingar vid sammanträde eller annan sammankomst vartill allmänheten inte äger tillträde och som gärningsmannen inte själv deltar i eller som han obehörigen berett sig tillträde till (4 kap. 9 a §). Även ett olovligt anbringande av tekniska hjälpmedel med uppsåt att utföra olovlig avlyssning eller inspelning är straffbart (4 kap. 9 b §).

Lagstiftningen innefattar också en ändring i *rättegångsbalken* som innebär att rätten i mål om bl. a. olovlig avlyssning eller enskilt anspråk på grund av sådant brott kan förordna att förhandling skall hållas inom stängda dörrar om den finner att offentligheten skulle vara till men för enskild.

En samtidig ändring i *skadeståndslagen* innebär att ersättning för personligt lidande, s.k. ideellt skadestånd, skall kunna utdömas på grund av bl. a. olovlig avlyssning.

Slutligen har i lagstiftningsärendet gjorts vissa ändringar i *radio-lagen* angående tillstånd att inneha och använda radiosändare eller därmed jämställt material, bl. a. byggsatser för tillverkning av radiosändare. Syftet med lagstiftning i denna del är att minska riskerna för missbruk av radiosändare till men för annans integritet.

De nya bestämmelserna trädde i kraft den 1 juli 1975.

Ämbetsansvaret

En genomgripande reform har beslutats beträffande lagstiftningen om ämbetsansvaret och sanktionssystemet i övrigt för de offentliga tjänstemännen. Reformen, som träder i kraft den 1 januari 1976, innebär i huvudsak följande.

Det nuvarande ämbetsansvaret ersätts med ett nytt ansvarssystem, som nära ansluter till den ordning som redan gäller på den privata arbetsmarknaden. Ett straffrättsligt ansvar för offentliga funktionärer bibehålls dock när det gäller allvarigare angrepp mot samhällsmedlemmarnas intresse av att de offentliga funktionerna fullgörs på ett riktigt sätt. Sålunda avskaffas de nuvarande straffbestämmelserna om ämbetsbrott och inskränks det straffbara området till att omfatta tre brottstyper som framstår som särskilt straffvärda, nämligen oriktig myndighetsutövning, mutbrott och brott mot tystnadsplikt. Straffansvar skall — i motsats till vad som f.n. gäller — inträda oberoende av sådana förhållanden som tjänstemannaställning eller likande.

Det straffrättsliga ansvaret avskaffas sålunda för vanliga tjänstefel. Det ersätts av ett disciplinärt ansvar för statstjänstemännen och för de tjänstemän — i huvudsak lärare — som lyder under kommunaltjänstemannastadgan. Övriga kommunalanställda skall liksom hittills inte vara underkastade något författningsreglerat disciplinansvar, men sådant ansvar kan gälda för dem på grund av regler i kollektivavtal.

I stället för ämbetsstraffen suspension och avsättning införs ett avskedandeinstitut i statstjänstemannalagen och kommunaltjänstemannastadgan. Tjänsteman, som inte är nöjd med beslut om disciplinpåföljd eller avskedande, skall kunna få tvisten prövad av domstol på samma sätt som fallet är på den privata arbetsmarknaden. Beträffande den som valts till statligt eller kommunalt uppdrag med vilket följer myndighetsutövning skall domstol kunna förordna om hans skiljande från tjänsten.

Inom den militära sektorn bibehålls det nuvarande ansvarssystemet frånsett att suspension och avsättning avskaffas som brottspåföljder även för krigsmän och att krigsmän med huvudsakligen civila arbetsuppgifter underkastas samma ansvarsregler som de civila tjänstemännen.

Det nya ansvarssystemet har medfört omfattande lagändringar i främst brottsbalken, statstjänstemannalagen och rättegångsbalken. Ändringarna i brottsbalken avser också bestämmelserna om brott mot allmän verksamhet. I denna del innebär ändringarna i huvudsak en anpassning av den personkrets som f.n. åtnjuter särskilt skydd mot obehöriga påtryckningar vid utövningen av allmän verksamhet till den personkrets som skall falla under de nya bestämmelserna i 20 kap. brottsbalken.

Vidare avskaffas brottet missfirmelse av tjänsteman samt sammanförs straffbestämmelserna om obehörig tjänsteutövning och föregivande av allmän ställning till ett stadgande som endast tar sikte på

obehörig utövning av offentlig myndighet. Lagstiftningen innefattar också en lag om tystnadsplikt för tolkar och följdändringar i ett stort antal författningar.

Utlämning för brott

Lagarna om utlämning för brott och om utlämning för brott till Danmark, Finland, Island och Norge har ändrats med verkan från den 1 juli 1975. I fråga om utlämning till utomnordisk stat innebär ändringarna att utlämning i princip får ske också när brottet har begåtts inom Sverige. Vidare får utlämning beviljas även för mindre allvarliga brott, om utlämning samtidigt begärs för flera brott och åtminstone ett av dem uppfyller särskilda krav på svårighetsgrad.

I vissa fall när utländsk brottmålsdom utgör hinder mot lagföring i Sverige får utlämning inte ske. Lagstiftningen innefattar också förändringar i utlämningsförfarandet och en ändrad reglering på vissa punkter när det gäller användning av tvångsmedel och transitering.

Beträffande utlämning till annat nordiskt land syftar ändringarna främst till att förenkla myndigheternas handläggning av utlämningsärenden. Det gäller här främst en begränsning av antalet fall då medgivande av regeringen krävs för att en person som har utlämnats skall få dömas i det andra landet för andra brott som har begåtts före utlämningen än det som har föranlett denna.

Lagstiftningen innefattar också en ändring i *brottsbalken* som syftar till att undanröja vissa hinder som tidigare kunde möta mot att från svensk sida begära utlämning för eller verkställighet utomlands av svensk brottmålsdom. Ändringen innebär att domstol givits möjlighet att under vissa förutsättningar förordna om beslag och husrannsakan på begäran av främmande stat även utan samband med utlämning.

Stöldgods

Enligt bestämmelserna i 36 kap. 1 § *brottsbalken* kan utbyte av brott enligt *brottsbalken*, som inte motsvaras av skada för enskild, förklaras förverkat. Härav följer motsättningsvis att egendom som avhänts enskild person genom brott inte kan förklaras förverkad. Mot bakgrund av de sålunda angivna begränsningarna i möjligheten att förverka egendom som åtkommit genom brott har det uppstått viss osäkerhet om vad man skall göra med bl. a. stöldgods som saknar känd ägare. Genom en särskild *lag om visst stöldgods m. m.*, som trätt i kraft den 1 juli 1975, har det nu blivit möjligt att ta i förvar egendom som åtkommit genom brott i fall då ägaren är okänd eller avstår från sina anspråk. Beslut om att sådan egendom som det här är fråga om skall tas i förvar meddelas enligt huvudregeln av allmän domstol på talan av åklagare. I fall när det är fråga om egendom som saknar känd ägare skall denna efter beslutet om förvarstagande förvaras hos polismyndighet i minst sex månader. Har det under denna tid inte kunnat utredas vem som är ägare till egendomen kan egendomen för-

säljas. Även egendom som tagits i förvar därför att ägaren eller annan som har rätt till egendomen inte gör anspråk på den kan säljas.

Ny steriliseringslag

En ny lag om sterilisering har antagits av riksdagen. Lagen, som trätt i kraft den 1 januari 1976, innehåller bestämmelser om att varje man och kvinna som fyllt 25 år skall få bli steriliserad på egen begäran. Den som är mellan 18 och 25 år får enligt lagen också möjlighet att bli steriliserad men då krävs tillstånd från socialstyrelsen. Sådant tillstånd skall kunna beviljas om genetiska (eugeniska) eller, när det gäller kvinna medicinska skäl för sterilisering föreligger samt i samband med könsbyte. Sterilisering skall aldrig få företas på personer som inte fyllt 18 år.

De nya reglerna utgår från förutsättningen att sterilisering upphäver fortplantningsförmågan för all framtid. För att så långt möjligt förebygga att sterilisering sker på grund av ett förhastat beslut innehåller lagen regler om viss föregående obligatorisk information. Den som steriliseras skall sålunda noggrant ha informerats om ingreppets innebörd och följder samt i förekommande fall om andra preventivmetoder. Informationen skall i första hand lämnas av kuratorer på mödravårdscentraler och rådgivningsbyråer. Vid behov skall information ges av läkare.

I propositionen betonas att sterilisering skall få företas endast för att tillgodose den enskildes intressen. Möjligheten för anhöriga, myndigheter eller andra representanter för det allmänna att ta initiativ till sterilisering avskaffas därför helt. Likaså avskaffas kravet på att vissa utomstående skall ges tillfälle att yttra sig i steriliseringsärendet.

Som allmän förutsättning för sterilisering gäller att sökanden är svensk medborgare eller bosatt i Sverige.

Endast den som är behörig att utöva läkaryrket får utföra steriliseringsingrepp.

Sterilisering av kvinna skall företas på sjukhus eller annan godkänd sjukvårdsinrättning.

Såväl informationsverksamheten som operation och efterkontroll skall ersättas genom den allmänna sjukförsäkringen.

Utandningsprov

I syfte att öka upptäcktsrisken vid trafiknykterhetsbrott har riksdagen antagit en lag om försöksverksamhet med rutinmässiga utandningsprov. Enligt lagar, som gäller under tiden den 1 januari 1975—den 30 juni 1976, får polisman ta sådana prov på motorfordonsförare vid i förväg beordrad trafikkontroll samt vid trafikolyckor och vissa trafikförseelser utan att det föreligger skälig misstanke om brott. Vid provtagningen skall användas samma s.k. 0,5 promille-ampuller som vid provtagning då skälig misstanke om brott föreligger men tillämpas en annan avläsningsmetod. Ger utandningsprovet positivt utslag får

blodprov tas. Försöksverksamhetens omfattning bestäms av regeringen.

Samtidigt har en ändring skett i *trafikbrottslagen* i syfta att komma till rätta med det s.k. tillbakaräkningsproblemet. Ändringen innebär att ansvar för rattfylleri eller rattonykterhet skall inträda inte blott om blodalkoholhalten under färden uppgått till 1,5 respektive 0,5 promille utan även om halten efter färden överstigit nämnda gränser, under förutsättning att det är fråga om alkohol som förtärts före färdens avslutande.

Slutligen har den ändringen vidtagits i *rättegångsbalken* att legitimerad sjuksköterska tillerkänts behörighet att ta blodprov.

Ändrade brottsbalksregler om rån och grov stöld m. m.

I proposition till rigsdagen föreslås vissa ändringar i *brottsbalkens* bestämmelser om grov stöld, rån, återfall, villkorlig dom och skyddstillsyn.

Beträffande *grov stöld* innebär förslaget att inbrott utgår bland de i lagtexten (8 kap. 4 § brottsbalken) angivna omständigheter som skall särskilt beaktas vid bedömningen huruvida brottet är grovt. Lagrummet kompletteras i stället med ett nytt rekvisit som tar sikte på om gärningen är av särskilt hänsynslös art. Den föreslagna lagändringen går ut på att tonvikten i förevarande sammanhang i mindre mån läggs på tillvägagångssättet som sådant än på det obehag och lidande ett hänsynslöst tillvägagångssätt vid stölden innebär. Lagändringen ger enligt föredragande departementschefens mening erforderlig vägledning för en mera nyanserad bedömning av brottets svårhetsgrad enligt de riktlinjer som dragits upp. Syftet med reformen är således att beteckningen grov stöld endast skall tillgripas i fall som efter en allsidig bedömning av samtliga föreliggande omständigheter framstår som särskilt kvalificerade.

I fråga om bestämmelserna om *rån* (8 kap. 5 § brottsbalken) föreslås bl. a. den ändringen att möjlighet öppnas för domstolarna att från rånstadgandets tillämpningsområde undanta förfaranden av mindre allvarlig art och att i stället döma för annat brott som förfarandet innefattar, t. ex. misshandel och snatteri. Motivet till lagändringen är att åstadkomma en differentiering mellan normalfallen rån och andra som rån betecknade brott, där våldsinslaget är relativt obetydligt. Man syftar således till en större flexibilitet vid straffmätningen än gällande straffskala medger.

Ansvar för rån förutsätter att gärningsmannens hot innebär trängande fara. Enligt praxis straffas för rån även när ett hot inte inneburit en konkret fara men uppfattats så, t. ex. ett hot med en leksaks-pistol. Lagtexten anpassas här till gällande praxis.

För gärning som bedöms som rån kvarstår minimistraffet ett års fängelse.

Det kriminalpolitiska utvecklingsarbetet har under senare tid i allt större utsträckning inriktats på att minska användningen av frihets-

berövande påföljder och att avkorta längden på de frihetsberövanden som ändå anses oundgängliga. I linje härmed föreslås i propositionen att bestämmelserna om förhöjt straff i vissa fall vid *återfall i brott* upphävs. Vidare föreslås ett tillägg varigenom domstolarna får möjlighet att med anledning av ny brottslighet kombinera ett förordnande om fortsatt *villkorlig dom* eller *skyddstillsyn* med ådömande av ett särskilt bötesstraff.

Brott mot fordringsägare

I proposition till riksdagen föreslås vissa ändringar i brottsbalkens bestämmelser om gäldenärsbrott (11 kap.).

För att någon skall kunna dömas för s.k. *oredlighet mot borgenär* krävs f.n. att gäldenären genom att förstöra eller ge bort egendom av betydande värde direkt försätter sig på obestånd, dvs. blir konkursmässig, eller förvärrar sitt obestånd. Det finns exempel på att företagsägare tagit ut flera miljoner ur aktiebolag utan att detta av en domstol betraktats som oredlighet mot borgenären. Sambandet mellan uttaget och efterföljande konkurs har inte ansetts styrkt.

Det föreslås nu i propositionen att en gäldenär som förstör, ger bort eller på liknande sätt avhänder sig egendom av betydande värde skall kunna dömas för oredlighet mot borgenärer redan i det fallet att han framkallar allvarlig fara för att han skall komma på obestånd.

När det gäller *vårdslöshet mot borgenärer*, dvs. när någon framkallat eller förvärrat obestånd genom grov oaktsamhet, föreslås att sådana brott skall åtalas bara när åtalet är påkallat från allmän synpunkt. En regel av denna innebörd kommer att ge polisen och åklagarna möjligheter att koncentrera tid och resurser på olika former av grövre ekonomisk kriminalitet, bl. a. allvarligare gäldenärsbrott, skatte- och valutabrott, medan händelser som beror mera på oskicklighet än på hänsynslöshet mot fordringsägarna kan lämnas ostraffade.

I fråga om brottet *mannamån mot borgenärer* föreslås ändringar av den huvudsakliga innebörden att en betalning av förfallen skuld med vanliga betalningsmedel skall, även om gäldenären är på obestånd, kunna bli straffbar endast när han har handlat i otillbörligt syfte.

Lagändringarna föreslås träda i kraft den 1 juli 1976.

Behandlingen av häktade och anhållna

Förslag till ny lag om behandling av häktade och anhållna läggs fram i en promemoria (Ds Ju 1975:8) som utarbetats i justitiedepartementet. Det skall enligt förslaget vara möjligt för en häktad att få socialt, kurativt stöd.

Häktad får vidare enligt förslaget ökade möjligheter att vistas tillsammans med andra häktade under dagtid. Också när det gäller brevväxling, besök och telefonsamtal samt tillgång till tidningar, radio

m. m. föreslås bestämmelser som syftar till att underlätta de häktades situation och minska deras isolering.

Liksom hittills skall häktads möjligheter till gemenskap och kommunikation med omvärlden kunna inskränkas om det behövs av säkerhetsskäl eller om brottsutredningen försvåras.

Nya regler syftar till att förhindra att inskränkningarna tillämpas i större utsträckning än som är nödvändigt.

För att de i promemorian föreslagna principerna skall kunna genomföras fullständigt förutsätts vissa resursförstärkningar, särskilt när det gäller att tillgodose behovet av förbättringar i häktenas byggnadsmässiga utformning. Frågan om sådana resursförstärkningar måste tas upp i etapper, konstateras det i promemorian. Särskild uppmärksamhet bör ägnas de häkten som har det största antalet intagna med långa häktningstider.

Den föreslagna nya lagstiftningen bör enligt promemorian genomföras redan nu, även om förändringar i häktenas utformning inte kan realiseras på kort tid. Ett sådant tillvägagångssätt kan visserligen innebära att vissa materiella bestämmelser i en del fall inte redan från början kommer att kunna tillämpas i avsedd utsträckning. Dessa olägenheter bör dock, heter det, kunna godtas med hänsyn till det angelägna i att få till stånd en ny lagstiftning som bättre än den nuvarande kan främja ett positivt utvecklingsarbete.

Under ett övergångsskede bör det enligt promemorian vara möjligt att i inte obetydlig utsträckning utnyttja befintliga lokaler enligt intentionerna i förslaget.

Brottsförebyggande rådet (BRÅ)

Den av BRÅ under år 1974 tillsatta kriminalpolitiska arbetsgruppen (se NTFK 1974 s. 305) säger i en framlagd rapport om förmögenhetsbrotten (Rapport 1975:3) att dessa inte är helt representativa för vår tids samhällssyn. De tillmäts generellt sett alltför högt straffvärde i jämförelse med andra brottkategorier som utgör allvarliga ingrepp mot samhällsordningen. En översyn bör göras för att anpassa förmögenhetsbrotten till den moderna samhällsutvecklingen. Rapporten ger bakgrund och riktlinjer för en utredning.

Arbetsgruppen utgår ifrån att förmögenhetsbrotten liksom nu skall vara en avgränsad del av brottsbalken och att nuvarande systematik för de särskilda brotten skall behållas. Gradindelningen föreslås emellertid få ett annat innehåll.

Till kategorin grova och kvalificerade brott skall i fortsättningen bara föras de verkligt allvarliga och hänsynslösa rättskränkningarna. Arbetsgruppen föreslår därför att de nuvarande kvalifikationsgrunderna omformuleras och avgränsas. I stället skall tillämpningsområdet för medelsvåra brott vidgas. Vidare förordar arbetsgruppen att värdegränsen för ringa brott (t. ex. snatteri) sätts avsevärt högre än vad i dag är fallet i praxis (150—200 kronor).

I rapporten förordas också en allmän sänkning av straffnivån.

De grova brotten skall liksom hittills ha enbart fängelse i straffskalan men straffsatserna förkortas. Endast de mycket allvarliga förmögenhetsbrotten (grovt rån, grov utpressning) anses böra leda till längre fängelsestraff än två år.

De medelsvåra förmögenhetsbrotten skall enligt arbetsgruppen ha såväl fängelse som böter i straffskalan. Påföljden förutsätts som regel bli kriminalvård i frihet, eventuellt i förening med bötesstraff. Om brottet ligger i nedre gränsen av straffbarhetsgraden skall påföljden dock i vissa fall kunna stanna vid enbart böter.

De ringa förmögenhetsbrotten skall ha enbart böter i straffskalan. Förutsättningar erbjuds för handläggning i förenklade, summariska former och utrymmet för åtalsrestriktioner och rapporteftergift vidgas.

En allmän förskjutning nedåt av straffvärdegränserna kan få vissa straffprocessuella verkningar, t. ex. vad gäller reglerna om summariskt rättegångsförfarande, strafföreläggande, åtalsrestriktioner, processuella tvångsmetoder. Utredningen bör anpassa dessa processuella regler till straffrättsreformen.

Arbetsgruppen behandlar också frågan om de nuvarande förmögenhetsbrotten täcker alla former av ekonomiska brott som växt fram i takt med samhällsutvecklingen. Jämförelser görs med Danmark och Norge där det bl. a. finns förslag om att kriminalisera oaktsamhet vid bedrägeri och ocker. Därmed skulle det vara lättare att komma åt de personer som opererar i bakgrunden och finansierar brottslig verksamhet.

Enligt arbetsgruppen bör man i första hand söka andra vägar än kriminalisering för att lösa dessa problem. En fortsatt utbyggnad av den civilrättsliga och förvaltningsrättsliga kontrollapparaten bör prioriteras. Emellertid kan det finnas anledning att överväga behovet av ett allmänt straffstadgande om ansvar för efterföljande medverkan vid förmögenhetsbrott, alltså en komplettering till nuvarande bestämmelser om häleri.

Arbetsgruppen anser vidare att automatisering i samhället skapat nya brottstyper (automatmissbruk, datamissbruk) som inte täcks av nuvarande lagstiftning. I dessa fall kan nykriminalisering komma att aktualiseras.

Utredningar som berör den s.k. IB-affären

Som redovisades i föregående krönika (se NTfK 1974 s. 304) aktualiserades under brottsutredningen i samband med den s.k. IB-affären, dvs. de avslöjanden om den svenska militära derrättelsetjänsten som gjordes av två journalister, olika frågor rörande gränsdragningen mellan tryckfrihetsprocess och vanlig brottmålsprocess, anonymitetsskyddet för den som lämnat uppgifter för publicering i tryckt skrift samt brottsbalkens bestämmelser om brott mot rikets säkerhet. Bl. a. fick massmediautredningen, som tillsattes 1970, i tilläggsuppdrag att

undersöka gränsdragningen mellan tryckfrihetsbrott och vanlig brottmålsprocess bl. a. för att finna en lösning som gör det möjligt att undvika att personer som är indragna i samma brottslighet får sin sak prövad enligt skilda processuella regler. En särskild sakkunnig tillkallades även för att se över brottsbalkens bestämmelser om brott mot rikets säkerhet, framför allt spioneriparagrafen.

Massmediautredningen föreslår nu i ett avgivet betänkande „*Förslag till grundlag om yttrandefrihet i tryckt skrift, radio och film*“ (SOU 1975:49) att yttrandefriheten regleras i en ny grundlag.

Medier som teater, utställningar och demonstrationer kommer dock inte att omfattas av den nya grundlagen. Meddelarskyddet och rätten till anonymitet har där heller inte samma centrala ställning och det är svårare att i efterhand konstatera vad som sagts.

För de skrifter som måndfaldigats på annat sätt än i tryckpress föreslår utredningen en valmöjlighet för den formella ansvarigheten. Endast sådan skrift som innehåller tydlig uppgift om vem som månfaldigat den samt om ort och årtal skall falla under grundlagen.

Någon censur — förhandsgranskning genom myndighet eller annat allmänt organ — skall enligt förslaget inte få ske i fråga om tryckta skrifter eller radiosändningar.

Frågan om filmcensur har i förslaget hänvisats till reglering i allmän lag. Enligt utredningens mening bör emellertid grundlagen reglera censurfrågan också vad beträffar film såtillvida som grundlagen inte bör medge en filmcensur som har ett vidare syfte än enligt gällande bestämmelser.

Vad gäller yttrandefriheten anser utredningen att de särskilda brotten mot publiceringsfriheten bör anges med sina rekvisit i grundlagen. Det innebär att det inte görs någon skillnad i förslaget mellan otillåtet yttrande och otillåtet offentliggörande — dvs. publicering av uppgifter som skall hållas hemliga — som gemensam beteckning för de straffbara framställningarna används uttrycket yttrandefrihetsbrott.

Till följd av grundlagens konstruktion kan en avkriminalisering av yttrandefrihetsbrott ske genom vanlig lagstiftning.

I grundlagsförslaget har utredningen i allt väsentligt tagit upp de nuvarande ansvarighetsreglerna i tryckfrihetsförordningen och radioansvarighetslagen samt de bestämmelser som för filmens del föreslagits av filmcensurutredningen. Det innebär således att endast en person kan göras ansvarig enligt en särskild ansvarighetskedja.

Beträffande den krets som skall åtnjuta meddelarskydd och rätt till anonymitet innebär utredningens förslag en nyhet i förhållande till gällande rätt. Skyddet skall också omfatta det normala anskaffandet av en uppgift som lämnas för publicering. Undantag görs för det fall då sättet för anskaffandet är särskilt straffbelagt, t. ex. om uppgiften fåtts genom inbrott eller olovlig avlyssning. I övrigt framgår det tydligare i grundlagsförslaget än nu att rättigheterna tillkommer alla andra än den som är formalansvarig för en publicerad framställning.

I grundlagen har också tagits upp en uttrycklig bestämmelse om förbud för myndighet eller annat allmänt organ att efterforska källan till en uppgift. Denna grundsats finns inte fastslagen i den nuvarande tryckfrihetsförordningen utan anses följa av allmänna rättsgrundsatsar.

Mål om yttrandefrihetsbrott skall enligt förslaget koncentreras till en enda domstol, gemensam för hela riket och knuten till Stockholms tingsrätt. Domstolen skall bestå av nio ledamöter. Ordföranden och vice ordföranden skall vara ordinarie domare vid tingsrätten. Övriga sju ledamöter skall vara lekmän, av vilka tre bör ha publicistisk erfarenhet. Lekmannedamöterna skall utses av riksdagen och bl. a. olika meningsriktningar skall vara företrädda. Genom detta förslag anser utredningen att man skall kunna få vägledande prejudikat i frågor om yttrandefrihetens gränser, vilket är särskilt viktigt när det gäller tolkningen och tillämpningen av en ny grundlag om yttrandefriheten i massmedier. Genom att yttrandefrihetsdomstolen anknyts till de allmänna domstolarnas arbetsformer kan samma processformer användas t. ex. när både meddelare och den för publiceringen ansvarige åtalas för en publicerad uppgift. Om vidare samma person åtalas för spioneri som innefattar både anskaffande av hemlig uppgift och publicering av den kommer gärningarna att höra under samma domstol.

Friande dom av yttrandefrihetsdomstolen skall, föreslår utredningen, kunna överklagas bara när det gäller de allvarligaste brotten mot rikets säkerhet. I andra fall står friande dom fast.

Huvudprinciperna för konfiskation föreslås alltså gälla. Förverkande får därmed bara ske vid yttrandefrihetsbrott och det får bara ske hos den som ingår i den s.k. ansvarighetskedjan. Vidare slopas skyldigheten att lämna granskningsexemplar av tryckt skrift. Den allmänna tillsynen bör i stället ankomma på justitiekanslern (JK).

Ingripanden skall kunna göras mot kommersiell annons som är oriktig eller missvisande. Det föreslår utredningen men betonar att reklamen alltså skall vara skyddad mot censur.

I betänkandet diskuteras också frågan om eventuella grundlagsregler om beriktigande och genmäle. Vad angår genmälesrätten, dvs. rätten att argumentera mot framförda åsikter, anser utredningen att den frågan får överlämnas till pressens självsanerande verksamhet.

En grundlagsreglering enbart av rätten till beriktigande skulle inte ha någon praktisk betydelse anser utredningen. Allmänhetens pressombudsman (PO) har t. ex. väl så goda möjligheter att upprätthålla principen att felaktiga uppgifter skall rättas.

I förslaget till massmediagrundlag har utredningen försökt skriva in alla de bestämmelser som har direkt betydelse för yttrandefriheten. De bestämmelser i tryckfrihetsförordningen som huvudsakligen har organisatorisk och administrativ karaktär föreslås dock regleras i annan ordning.

Massmediautredningen räknar med att den nya grundlagen skall kunna träda i tillämpning den 1 januari 1978.

När det gäller *brott mot rikets säkerhet* förklarar utredningsmannen i betänkandet „Spioneribrott m. m.“ (Ds Ju 1975:16) att det kan antas, att kriminaliseringssektorn enligt gällande rätt är avsevärt vidare än var som efter vanligt språkbruk innefattas under uttrycket *spioneri*. Han föreslår därför en ändring av bestämmelserna i brottsbalken 19 kap. 5 § innebärande, att ansvar för spioneri inträder endast om direkt uppsåt föreligger. En omkonstruktion av spioneribrottet i enlighet med förslaget innebär att vissa förfaranden utan direkt uppsåt antingen kommer att höra hemma under 19 kap. 7 § brottsbalken om obehörig befattning med hemlig uppgift eller falla utanför det straffbara området.

En omedelbar konsekvens av förslaget att straff för spioneri utdöms endast om gärningsmannen direkt avsett att gå främmande makt tillhanda blir, att gärningsbeskrivningen beträffande *obehörig befattning med hemlig uppgift* ändras så, att gärningen skall ha begåtts „utan syfte att gå främmande makt tillhanda“. Därmed kommer bl. a. gärningar som nu bedöms som spioneri och som avsett hemlig uppgift men som begåtts med indirekt eller eventuellt uppsåt att hänföras till obehörig befattning med hemlig uppgift. Som en ytterligare konsekvens av den föreslagna ändringen av spioneristadgandet föreslås en särskild straffskala för grova fall av obehörig befattning med hemlig uppgift = böter eller fängelse i högst fyra år.

Förslaget om ändring i spioneristadgandet innebär vidare i jämförelse med gällande rätt en begränsning av det straffbara området. Enligt förslaget kommer nämligen gärningar som avser förhållanden av inte hemlig natur att, där direkt uppsåt att gå främmande makt tillhanda inte föreligger, falla utanför det straffbara området såväl enligt 19 kap. 5 § som 19 kap. 7 § brottsbalken.

Beträffande stadgandet om *olovlig underrättelseverksamhet* i 19 kap. 9 § första stycket brottsbalken föreslås, i överensstämmelse med förslaget om spioneribrottet, att endast fall av direkt uppsåt skall omfattas av stadgandet. Brottet i samma paragrafs andra stycke hänämnas enligt förslaget „olovlig personspaning“ och överförs till en särskild paragraf.

När det gäller stadgandena om *ryktesspridning till fara för rikets säkerhet* (19:8), *samhällsfarlig ryktesspridning* (16:6) och *beljugande av myndighet* (17:6) innebär utredningsmannens förslag att stadgandet om ryktesspridning till fara för rikets säkerhet upphävs, att en motsvarande bestämmelse införs under 22 kap. för att tillämpas i första hand under beredskapstillstånd eller då landet är i krig, att stadgandet om samhällsfarlig ryktesspridning utmönstras i sin helhet samt att straffstadgandet om beljugande av myndighet utmönstras. I sistnämnda sammanhang påpekas emellertid att enskild kan utkräva

ansvar för förtal i den mån beljugande av myndighet innefattar sådant brott.

Även stadgandet i 19 kap. 13 § brottsbalken om *tagande av utländskt understöd* föreslås upphävt.

Böter förvandlas ej till fängelse

Förvandlingsstraffutredningen föreslår i betänkandet „Bötesverkställighet“ (SOU 1975:55) att böter inte skall kunna förvandlas till fängelse.

Gällande regler om verkställighet av bötesstraff innebär, att bötesbeloppet i första hand skall tas ut hos den dömd. Om detta misslyckas, skall bötesstraffet i princip genom domstolsförfarande förvandlas till fängelse. I praktiken ges därvid oftast villkorligt anstånd med förvandlingsstraffets verkställande.

Utredningen har gjort ett flertal *undersökningar* om hur bötesverkställigheten faktiskt fungerar och vilka verkningar den har i olika avseenden. Mot bakgrunden av gjorda undersökningar och till grund för sina överväganden har utredningen redovisat *vissa allmänna synpunkter på bötesstraffet*. Det konstateras att bötesstraffets användningsområde är synnerligen vidsträckt i lagstiftningen och att det i rättstillämpningen är den helt dominerande brottspåföljden. Med hänsyn till det vidsträckta användningsområdet för bötesstraffet anses det angeläget att straffverkställigheten är effektiv.

Utredningen har därefter gått in på *vilka effektivitetssynpunkter som är att beakta på bötesområdet*. Det påpekas att frågan om „önskvärd effektivitet“ på bötesverkställighetens område är komplicerad och svaret är beroende på vilket intresse man vill ställa i centrum. Alla intressen kan inte samtidigt tillgodoses. Utredningen illustrerar det sagda genom att till diskussion ställa upp fem frågor. Den första frågan rör den ekonomiska betydelsen av förvandlingshotet som betalningsfrämjande faktor i bötesindrivningen. Som svar på frågan framhåller utredningen, att årligen bötesbelopp i storleksordningen kring 5 milj. kr kan beräknas inflyta som en direkt följd av förvandlingshotet. Mot detta ställs att förvandlingssystemet kostar ungefär lika mycket. Slutsatsen blir att det statsfinansiellt inte är av egentlig betydelse om förvandlingssystemet slopas. Den andra effektivitetsfrågan är om en intensiv bötesindrivning är förenlig med de socialpolitiska strävandena att stödja de ekonomiskt svaga. I sammanhanget bör noteras att enligt utredningens undersökningar de som drabbas av förvandlingsfängelse utgör en utpräglad svag grupp, socialt och ekonomiskt sett. Utredningens svar på den ställda frågan är att från den angivna synpunkten intensiteten i bötesverkställigheten inte bör vara högre än vad som gäller för indrivning av offentliga fordringar i allmänhet. Den tredje frågan som utredningen diskuterar i detta sammanhang är huruvida det finns nämnvärt utrymme för effektivare åtgärder på det exekutionsrättsliga området. Enligt utredningen är

svaret på den frågan bl. a. att endast vissa mindre skärpningar i bötesindrivningen kan komma i fråga; vissa effektivitetsvinster anses också kunna nås genom samordning av bötes- och skatteindrivningsregler. En fjärde fråga rör den kriminalpolitiska betydelsen av att bötesstraffet är effektivt. Utredningen tar här, jämte annat, upp spørsmålet om risken att man i ett system utan förvandlingsinslag kan få en *s.k. bötesimmun grupp*, dvs. sådana som är betalningsovilliga eller betalningsoförmögna och har benägenhet att begå bötesbrott. Utredningen antar att gruppen kommer att kunna bli av jämförelsevis ringa storlek, något som dock inte alls föranleder att gruppens förutsedda existens kan anses försumbar. Slutligen diskuterar utredningen som femte fråga huruvida det i fall av utebliven bötesbetalning kan anses vara en tillräcklig effektiv samhällsreaktion, att sådan bötfälld ändå utsätts för vissa „bieffekter“ av det brottsbeivrande förfarandet som helhet. Med bieffekter förstås härvid den samlade reaktionen som följer på ett brott, nämligen brottsupptäckten, brottsanmälan, polisens förundersökning, åtal och domstolsförhandling men också verkställighetsförsök för att få ut böterna. Utredningens diskussion utmynnar i att bieffekterna anses innefatta tämligen kännbara verkningar för den dömde, att de i ett framtida system utan förvandlingslag lär få accepteras som tillräcklig samhällsreaktion i en del fall samt slutligen att dylik „sanktionsform“ uppenbarligen inte är utan brister.

Utredningen har närmare behandlat *förvandlingssystemets fördelar och nackdelar*. Från kriminalpolitisk synpunkt anses den viktigaste fördelen med förvandlingssystemet vara att det kan antas motverka uppkomsten av en sådan bötesimmun grupp som nyss nämndes. Av nackdelarna med förvandlingsstraffet är enligt utredningen den principiellt viktigaste, att systemet har ett utpräglat inslag av personal-exekution och av bestraffning för betalningsförsummelse.

Sammanfattningsvis har utredningen funnit de nu redovisade och vissa andra nackdelar med förvandlingsstraffet vara så betydande att övervägande skäl talar för systemets slopande. Att vissa negativa konsekvenser i kriminalpolitiskt hänseende följer är det pris man får betala för att systemets betydande nackdelar skall elimineras. En reform i angiven riktning är enligt utredningens mening värd detta pris. Utredningen föreslår därför att förvandlingssystemet slopas.

Utredningen föreslår en ny bötesverkställighetslagstiftning. Förslagen kännetecknas av att böternas ställning i exekutiva och liknande sammanhang förbättras i förhållande till andra slags fordringar. I princip går de ut på att böterna skall jämföras med skatter och liknande fordringar. Även handläggningssmässigt eftersträvas en samordning med skatteindrivningsrutinerna.

Utredningen framhåller att den ogynnsamma position som böterna har vid konkurrens med andra fordringar i hög grad beror på förvandlingssystemet. När detta slopas kommer situationen att bli en annan.

Enligt vad som fastslås tidigt i betänkandet förväntar sig utredningen inte att föreslagna exekutionsrättsliga och närliggande författningsändringar kan leda till fullt ut lika hög betalningsfrekvens som den vilken nu råder och vilken till viss del är beroende på förvandsmyndighetens betalningsfrämjande effekt.

Jan Vilgeus

Litteratur

Louis Blom-Cooper (ed.): *Progress in Penal Reform*. Clarendon Press: Oxford University Press, London 1974. 288 s.

I denne tverrfaglige artikkelsamling belyser de fleste kriminalpolitikk og fengselsforhold i England, og nordiske lesere uten forutgående spesialkunnskaper på området får å jour-førte opplysninger derfra. Men leseren finner også en artikkel av Norman Bishop om utviklingstendenser i andre europeiske straffesystemer og betraktninger av amerikaneren John P. Conrad omkring "Winners and losers: a perspective on penal change".

Redaktøren, Louis Blom-Cooper (som selv bidrar med to av artiklene) er Dr. Jur., dommer i London og nå formann i Howard League for Penal Reform. I innledningen fremholder han at boken har to formål: Det ene er å dokumentere at rehabilitering av lovbrøtere i fengsel hittil har vist seg uoppnåelig. Det andre er å vise veien mot en ny kriminalpolitikk der fengsel ikke lenger har noen sentral oppgave. Rehabiliteringsanstrengelsene må så vidt mulig skje utenfor fengslene.

I en tid med sterkt økende institusjons-skepsis er denne bok for så vidt ikke oppsiktsvekkende, og mye av det bidragsyterne skriver, er sagt allerede. Det er imidlertid nyttig å få korte, oversiktlige artikler fra jurister, kriminologer, psykiater, psykolog, pedagog, tidligere innsett og fra sosialarbeidere.

I en kort anmeldelse nytter det ikke å gå nærmere inn på de enkelte artiklene. Men noen må jeg streife. *Hanus Hermann's* essay om en fanges perspektiv gjør inntrykk. Denne essayist med fengsels erfaring fikk sin universitetsutdannelse i Praha, levde i England under krigen, reiste tilbake til Tsjekkoslovakia, men ble arrestert som ikke-konformist med suspekt bakgrunn. Han fikk 12 års fengsel for „høyforrederi“, men ble løslatt etter seks år under av-Staliniseringen og fikk oppreisning. Etter Sovjet-invasjonen i 1968 dro han tilbake til England.

Hermann skildrer den ødeleggende virkning av et fengselssystem som praktiserer den totale atskillelse mellom fangen og hans nærreste — uten besøk og med få brev, eller med besøk uten praktisk verdi, som f. eks. noen få minutters visitt en gang pr. år. Et slikt system er ekstremt, men Hermanns refleksjoner belyser problematikken som preger fengsler i land med rigide systemer. Tidsdimensjonen utgjør et særegent fenomen også under en mer human frihetsberøvelse. Tiden må